

BAJAI HONPOLGÁR

2011. október

XXII. évfolyam 10. (252.) szám

Ára: 250 Ft

Őszi hangulat a pandúri vadászháznál Fotó: Hajdu Alexandra

„Nem a jelennek, hanem a jövőnek”

II. (befejező) rész

A könyv kiadásairól

Nem túl gyakori, hogy egy könyv az első után még négy alkalommal kerüljön kiadásra, ezért érdemes összehasonlítani a kisebb-nagyobb eltérésekkel kinyomtatott változatokat. A szépen tipografizált 1822-es első megjelenés Trattner János Tamás betűivel és kiadásában Pesten készült, végző formáját Gottlieb Pál apatini könyvkötőnél kapta. Alapvetően gót betűkkel nyomták, csupán a szövegben előforduló latin kifejezések, a bácskai települések nevei és egyes vezetéknevek készültek latin

betűkkel (ezeket a jellemzőket megtartották a további kiadások is). A 19 centiméter magas, egyszerű papírkötésű könyvecske eleje a tartalomjegyzékkel bezárólag 8 római, utána 136 arab számozású oldalt tartalmaz. A címlap hátoldalán (II. oldal) a cikkem címéül választott mottó olvasható latinul és németül: „*Non pro hodiernis, sed pro futuris temporibus. Nicht für heute, sondern für die Zukunft.*” (Nem a jelennek, hanem a jövőnek.)

Az öt kiadás közül egyedül az 1860-ban megjelent másodikat nem sikerült kézbe

vennem, így erről csak néhány adatot tudok. Az első fejezet §.10. alfejezetében a Bács vármegye mezővárosaira vonatkozó B. szakasz 7. pontjánál ismertetett Hódságh rövid leírásához nem Eimanntól származó és hibákat tartalmazó szöveget szűrtak be. Ezt a következő két kiadás is átvette, csak az ötödik – 1965-ös – kiadásban tértek vissza az eredeti, 1822-es szöveghez.

A következő – immár harmadik – megjelenésig nem kellett túl sokat várni: a kiadás 1894-ben Kolomann Rózsa und Frau budapesti könyvnyomdájában készült és a

hódsághi Weitzmann Lipót kötötte. A könyv magassága 18 centiméter lett, az elején továbbra is megvan a 8 római számozású oldal, ugyanakkor a kisebb méret miatt az utána következő rész terjedelme latin számozású 144 oldalra nőtt. Az 1860-as kiadás Hódsághra vonatkozó bővítését további adatokkal egészítették ki, így annak terjedelme mintegy öt oldal lett. A szövegben szereplő utolsó évszám 1892, és a település akkor folyó építkezéseit sorolja fel. A II. oldal mottója az alábbiakkal egészült ki: „*Einstens und jetzt anschauen unser gesegnetes Vaterland. Gott segne es!*” (Áldott szülőföldünket egykor és most látni. Isten áldja meg!)

A fenti mondatok jól érzékeltetik, hogy a 18. század végén érkező telepesek utódai szülőföldnek nevezve mennyire érezték hazájuknak Bácskát, Magyarországot. A könyv befejezése a kornak megfelelően került aktualizálásra, s a következő mondatnál zárul: Isten tartsa meg Ferenc Józsefet, Magyarország királyát.

A könyvet 1928-ban Cservenkán adták ki negyedszer, a címlap alapján Welker A. nyomdája készítette. A mottónál visszatértek az eredeti, 1822-es megjelenés szövegéhez. A 23 centiméter magas, latin számozású és 83 oldal terjedelmű könyv a 3-4. oldalon dr. Krenrich János előszavával kezdődik, aki szerint Eimann műve a többszöri kiadás ellenére ritkaság. Egyúttal utalt – valamint tartalmának felsorolásával röviden képet ad – a szerző Eimann Károly nevű dédunokájának tulajdonában lévő két, elsősorban családtrótenet tárgyaló kézirat munkára (közülük az egyik képezte az 1986-ban kiadott útikönyv anyagát). A pontos feljegyzéseknek köszönhető érdekesség, hogy Eimann első, majd annak elhunytá után második feleségével összesen 194 csecsemőt tartott keresztvíz alá. A könyv 5-7. oldalán Eimann 1829. március 31-én keltezett önéletrajza olvasható. Ezt követően a 8. oldalon a bevezetéssel indul az eredeti könyv. A befejezésben elhagyásra került az I. Ferenc és a Ferenc József uralkodókra vonatkozó mondat, majd a kötet a 82-83. oldalon tartalomjegyzékkel zárul. A 24. oldal Hódsághra vonatkozó részénél az 1822-es eredeti kiadás szövege után kisebb betűmérettel szúrták be a nem Eimanntól származó, itt majdnem két oldalt elfoglaló szöveget.

Az Eimann-év (1964-ben volt születésének 200. évfordulója) jegyében a Südost-deutschen Kulturwerks Münchenben megjelent ötödik kiadása az előzőekkel összevetve szintén tartalmaz eltéréseket. A 21 centiméter magas könyv Hamm Ferenc

ajánlásával kezdődik (V-VIII. oldal), majd Lotz Frigyes előszavával folytatódik (IX. oldal). Az utána következő első rész első fejezetében kerül közlésre az 1822-es Eimann könyv. Az ahhoz képest eltérő lapméret okán ez 1-84. oldalig tart, a szöveg aktuális helyein itt-ott feltűnő szögletes zárójelbe írt számok jelzik, hogy az első kiadásban az a rész hányadik oldalon volt. A 85-101. oldalig tartó második fejezet függelék: az 1928-as kiadásban megjelentetett önéletrajzot Eimann három óházába írt levele, valamint jegyzetek követik. A második rész (102-159. oldal) Eimann János életét és munkásságát bemutató tanulmány. A 144-153. oldalakon Új-Szivác 135 telepesének Eimann által közölt regiszterének kimutatását a bécsi udvari kamara levéltári adatainak felhasználásával továbbiak egészítik ki, és származási helyüket az 1964-ben érvényes politikai besorolásnak megfelelően csoportosítja.

A telepítési pátens

A telepeseket igen kedvező feltételekkel toborzó pátens az 1822-es kiadású könyv 73-75. oldalán található. Szövegének fordítása a következő:

„Mi, II. József, Isten kegyelméből választott római császár, minden időkre a birodalom védelmezői, Magyarország, Csehország, Gallícia és Lodóméria királya stb. ezennel tudtára adjuk mindenkinek, hogy Magyar, Gallícia és Lodóméria Királyságainkban sok a szabad, az üres és a pusztá telkünk, amelyeket németbirodalmiakkal, különösen a felső-rajnai kerületbeliekkel benépesíteni szándékozunk.

Avégből, minden hozzánk bevándorló birodalmi családnak, akik közül több ezer földművesre és kézművesre van szükségünk, csász. és kir. szavunkkal ígérjük:

Először: A teljes lelkiismereti és vallás-szabadságot; minden vallási felekezettel a szükséges pappal, tanítóval, és ami ehhez a jövőben tartozik, ellátunk.

Másodszor: Minden családot rendes, új, az ország szokásainak megfelelően berendezett házzal, kerttel együtt megajándékozunk.

Harmadszor: A földműveseket a családnak szükséges telekkel, amely jó szántókból és kaszálókból áll, valamint a szükséges igavonó- és tenyészmarhával, azon kívül földművelési és házi felszereléssel megajándékozunk.

Negyedszer: Az iparosok és a napszamosok ellenben csak a háztartáshoz szükséges eszközöknek örülhetnek: emellett az iparosoknak kézműves eszközeik beszerzéséhez készpénzben 50 rajnai gulden kerül kifizetésre.

Ötödször: Minden család legidősebb fia a katonai sorozástól mentes és az is marad.

Hatodszor: Minden család Bécsből a telepítés helyéig ingyen szállíttatik, amihez a szükséges utazási költség kifizettetik; utána ellátásuk addig tart, amíg a család képes lesz magát élelmezni. Ha azonban a támogatási idő után egy vagy több család vétlenül bajba kerül, akkor háromévi visszatérítéssel minden segítséget megkap.

Hetedszer: Azon új jövevényeknek, akik az úton, vagy az éghajlatváltozás miatt, vagy más módon betegednek meg, olyan gyorsan, mint lehetséges, szeretnénk korábbi egészségi állapotukat visszaállítani, kórházak létesülnek, amelyekben a rászorulókat díjtalanul ellátják.

Nyolcadszor: Végül, ezen birodalmi bevándorlóknak letelepedésük napjától teljes tíz évig szabadságuk biztosítottatik; ezen idő alatt minden országos és földesúri adótól, leadástól és tehertől, vagy ahogyan hívni akarják őket, teljesen mentesek és maradjanak azok: a tíz szabad év vége után, mint a többi lakos, az országos gyakorlatnak megfelelő adókat kötelesek leróni.

Ezen elhatározásunkat és akaratunkat a valóságra törekedve annak hiteléül cs. és k. rányomott titkos pecsétünkkel megerősítjük, kelt Bécsben 1782. szeptember 21-én. Római császárságunk 19., magyar és cseh uralkodásunk 2. évében.

József pecsét helye

Colloredo herceg

Ő szent császári fensége meghatalmazásából Hofmann Ignác”

Jóllehet az Eimann által közölt telepítési pátentet egyes történészek a II. József uralkodása alatti magyarországi német telepítés alapvető okmányának tartják, mások a kétségeiket fogalmazzák meg az eredetiséget illetően. Az alapos keresés ellenére a kutatók egyetlen levéltárban sem találtak nyomtatott példányt belőle, Kaindl Rajmund Frigyes a felbukkantakat utánnyomásoknak, hamisítványoknak tartotta. Lutz András 1929-es, Grazban megjelent tanulmánya szerint a pátens formai jegyei, felépítése, nyelvezete és tartalma az udvari kancellária hivatali szokásait tükrözik. Az Eimann által közölt telepítési pátens (Ansiedlungspatent) kifejezéssel nem ért egyet Lotz Frigyes, szerinte egy ilyen jelentőségű okirat nemigen jelenhetett meg a császár engedélye nélkül és inkább toborzópátens (Werbepatent) elnevezést tart helyesnek (az Eimann könyv ötödik kiadása, 139. oldal). Végkövetkeztetésként Lutz Andrásnak hasonlóan arra jutott, hogy a pátens nem a bécsi hivatalokból származik, hanem Röhlein frankfurti telepítési

biztos a császár tudta és belegezése nélkül saját szakállára nyomathatta ki. Oskar Feldtänzer szerint a kutatók vitathatatlan igyekezete és erőfeszítése ellenére további kérdések vetődnek fel, ezért helyesebb lenne kijelenteni, hogy minden szempontból kellően megalapozott konklúzió nem tehető (Oskar Feldtänzer: *Joseph II. und die Donauschwäbische Ansiedlung*. München, 1990. 6-11. oldal).

A Ferenc-csatornáról

A Ferenc-csatorna előzményeinek és elkészítésének leírása fontos kordokumentum, hiszen a szerző nemcsak közeli szemlélője, hanem résztvevője is volt az építésnek. A városunknál kezdődő baja-bezdáni tápcsatorna a Deák Ferenc zsilippel együtt a Ferenc-csatornarendszerhez tartozik, ezért talán nem érdektelen az erre vonatkozó rész fordítását közölni.

„§.1. *A bácskai Ferenc-csatorna eredetéről* – Ez a csatorna Kiss József kamarai mérnök, építési igazgató úrnak köszönheti létrejöttét, amely a következő módon történt. Amikor 1786 és 1787 években Torza, Kúla, Cservenka és más helységek az akkori sok belvízzel szörnyű bajba kerültek, Kiss úr egy lépés szélességű árokkal kísérletet tett a vizek levezetésére Kúla felől Verbász felé a Czerna-bara mocsaraiba. E sorok szerzője, mint akkori új-verbázi kamarai építési számvevő, kapta a feladatot, és egyúttal 400 forintot húszasokban és tizenhetesekben [17 krajcáros osztrák és bajor ezüstpénz], hogy a kivitelezést végrehajtsa. Mindjárt ezután Új-Verbásznál napszámosok, férfiak, nők, fiúk és lányok felvételével rövid idő alatt létrehozták az eltervezett árkot, amely rendkívüli módon megfelelt Kiss úr tervének, mert a vizet meglepően jól vezette le. – Ez volt tehát az első pénz és az első munka, amely a későbbi és most virágzóan működő nagy művel, a Ferenc-csatornával összefügg! – Ezen árok hatékonysága ösztönözte Kiss urat a nagytekintélyű királyi magyar udvari kamaránál egy tervezett költségbecslés benyújtására, amelynek alapján egy öl szélességű víztelenítő csatornával a szivácsi mocsártól Verbászig elöntött területet akarta megmenteni. Jóváhagyták 14 000 forint kiutalását, valamint a szükséges fizetett robotmunkát is. Miután abban az időben az újonnan létrejött kamarai telepesbirtokok átvevőirodája Új-Verbáson volt, Kiss úr igazgatóként itt rendezkedett be. A víztelenítő csatorna építését 1786 őszen Új-Verbásznál kezdték el, a munkát egész télen folytatták, a befejezésre 1787 nyarán került sor. Az összes víz gyors elvezetése

nem csak az egész vidéket tette szárazzá, hanem ezzel megszületett a legmaradandóbb ötlet Kiss úr vállalkozásai között, egy hajózható csatornáról. E vállalkozások közül többről e kis mű szerzője is segített beszámolni. A terveket hol Budára, hol Bécsbe küldték; ám egészen szokatlanul kikérték a testvérének, Kiss Gábor úrnak, a hadsereg kapitányának tanácsát is. A tervet teljesen kidolgozták, de a kivitelezést az időközben elkezdődött török háború megakasztotta: a kapitány úrnak a katonai állomáshelyére kellett távoznia, Kiss József úrnak pedig Zimonynál a hadsereg fellellátásáról kellett gondoskodnia. Alig fejlődött be azonban a török háború; létrejött a még máig [1820-ra értendő] létező tek. Kir. kiválts. Magy. Csatornahajózási Társaság. – Ennélfogva 1792-ben a csatorna ásása megkezdődött, és 1802-ben befejeződött. E célra korábban 300 000 forint felhasználását engedélyezték.

§.2. *A Ferenc-csatorna ásásáról* – Hogy e fontos mű mielőbb elkészülhessen, önkéntes munkásokat toboroztak, még újságok révén külföldről is, így valóban nagy számú bécsi ember jelentkezett. Az egész csatornát mérnökök által kimérték, beszintezték, kitűzték és barázdálták; azután további szakaszokra osztották fel, ahol a munkásoknak barakkokat, kunyhókat és kocsákat állítottak fel; végül, hogy a munkások könnyebben és szabályszerűen tudjanak kezdeni, az egész csatornát alakzatokra osztották, amelyek mindegyike 100 négyzetöltnyi területű területet tartalmazott. Minden alakzathoz munkásokat és egy csoportvezetőt rendeltek. Ő tartotta számon a földkiemelésre átadott szerszámokat, és vette át a csoportnak járó pénzeket. A földkitermelés köbökben történt, amelynek munkadíját a mérnök úr előre megállapította. – Ennél a munkánál nagyon sok pénzt lehetett keresni. Szorgalmas emberek 100-200 forint előleget kaptak, és az itteni vidéken nem kevesen voltak, akik a megkeresett pénzből házat és földet tudtak venni. Azonkívül ispotályokat is felállítottak, amelyekben a munkában megbetegedett embereket ingyen a legjobb ápolásban részesítették. A csatornatársaság még az 1795-ös inséges időben, amikor az itteni vidék tehetősebb lakosainak zab- és köleskenyérrel kellett megelégednie, a csatorna munkásokat alacsony áron a legszebb kenyérral látta el, így még családjuknak és náluk vendégeskedő barátainak is bőségesen jutott. – Tehát csupa jóval bír ez a nagy mű első lapátnyi alapjának kiásása óta, eddig az óráig az egész környéket mozgásba hozta; és teljesen

igaz, amit a nemes Kiss József úr, a csatorna kiötlője olyan gyakran mondott: a csatorna Isten áldása lesz Bács vármegyére, és azt, hogy ha nem is az első, ám a legelőkelőbb vármegyék egyikévé teszi.” (Fordította jelen cikk szerzője, lektorálta dr. Mayer János.)

Egyebek

A német földről érkező telepesek a gykori közfelfogással ellentétben nem voltak ágrólszakadtak, egyesek komoly összegekkel érkeztek Bácskába. Például Eimann útikönyvéből tudjuk, hogy ő 90 forintot hozott magával. Érkezése után három alkalommal vélhetően örökség címén kapott Pfalzból készpénzt: 1786 májusában 30, 1787 decemberében 50 és 1782 áprilisában 183 forintot. Lotz Frigyes az Eimann könyv 1965-ös kiadásának 154-156. oldalán közli a jozefinista telepesek jellemző gyakorlatoként-példájaként említve a kapcsolódó levéltári anyagot.

Eimann János kapcsolata az abban a korban jelentősnek tekinthető távolság ellenére sem szakadt meg családtagjaival és ismerőseivel, gondolatai gyakran jártak náluk. Levélváltásaik nyomán értesültek egymás életének fontosabb eseményeiről, gondolatairól. A már említett 1965-ös kiadású könyv 90-98. oldalán Eimann három óhazába írt levele került közlésre. Segítségükkel a kutatók számos életrajzi ki egészítést tudtak tenni.

Zárszó

A budai várról 325 évvel ezelőtt – 1686. szeptember 2-án – lehullt lófarkas zászló alapjaiban rendítette meg a törökök uralmát Magyarországon, azonban az oszmánok hazánkban történő kiveréséhez még több mint egy évtizedig elhúzódó háborúskodás kellett. A nehéz időket átvészelő, létszámában megfogyatkozott lakosságot a hamarosan kitört Rákóczi-féle szabadságharc megpróbáltatásai tovább tizedelték. Az 1711-el elkezdődő békés időszakban a gyéren lakott bácskai táj, valamint földjének termékenysége jelentős vonzerőt gyakorolt az ország más részeiről ide áramló parasztságra. Még a felszabadító háborúk alatt érkeztek a bunyevácok, a sokácok és a szerbek. „A külföldi németek betelepítése 1729-36 közt szintén megkezdődött, s a kamara ekkor építé számukra délen Apatint, Bácsszentivánt, Hódságot, északon Küllödöt és Csátalját, mely az első bácskai német telep” – írta Bodor Antal (*Délmagyarországi telepítések története és hatása a mai állapotokra*, Budapest, 1914. 10. oldal). A III. Károly uralkodása alatt

megkezdett telepítést Mária Terézia tovább folytatta. Fia, a későbbi II. József, már 1767. évi tanulmányútján meggyőződött a lakosság szám további gyarapításának szükségességéről. Másrészt tisztában volt korának merkantilista jelszavával: Ubi populus, ibi obulus. (Ahol a népesség, ott a pénz.) Ennek is köszönhetően 1783-ban különösen kedvező feltételekkel hirdették meg az újabb telepítést, amelynek megélt történéseit az 1785-ben Bácskába érkezett Eimann János 1822-ben megjelent könyvében dolgozta fel. A német precizitással és alaposággal megírt munka Új-Szivácot tárgyaló részén jól kitűnnek a szerző személyes tapasztalatai: több évtizedes jegyzősége nyomán Eimann pontos adatokkal és nagy rálátással bírt településének vonatkozásában. Ugyanakkor Új-Szivác példáján keresztül képet kapunk

Bácska egészéről, hiszen máshol is hasonló feltételek-körülmények determinálták a németek letelepítését-újrakezdését.

Az olvasóban felvetődhet a kérdés, hogy a cikket miért éppen most közöljük. A válasz akkor is kézenfekvő, ha csak évfordulókban gondolkodunk. Tavaly volt 225 éve Eimann János Bácskába érkezésének, jövőre lesz az első bácskai falumonográfia első kiadásának 190 éves évfordulója, és hamarosan – 2014-ben – emlékezhetünk meg a szerző születésének 250. évfordulójáról. A jubileumok egyúttal jó alkalmat kínálnak arra, hogy a könyvet kézbe vegyük, a szerző életét és az egész telepítést szemügyre vegyük. Reményeink szerint a cikk arra nézve is tartalmaz információkat, hogy a német nemzetiség hozzájárult Bácska és ezzel együtt Magyarország gazdasági és társadalmi fejlődéséhez. Előzőek mellett leg-

alább annyira fontos, hogy a könyv bácskai településeket bemutató része életre kelti a múltat, áttekintést ad a vármegye korabeli viszonyairól, amely a jövőbe tekintve útmutatást adhat a jelennek.

A fejlődésben bízva fogalmazta meg Goethe *Faust* című alkotásában Faust (Második rész, Ötödik felvonás) a jozefinista telepésekre is érvényes sorokat:

„A hegy alatt mocsárvidék
terjeszt ragályt zsákmányolt földemen;
csapoljuk le poshadt vizét,
az lesz csupán a végső győzelem.
Millióknak nyitok tért, hol nem éppen biztos a lét, de szabad és tevékeny.
Zöld a mező s termékeny; ember, állat
az új földön nyomban otthont találhat,
s merész szorgalmú nép emelte gát
szilárd oltalmában üthet tanyát.”

Dr. Nebojszki László

„Kis – de fényes eklésiának mondatik” 200 éves a Bajai Református Egyházközség

A Bajai Református Egyházközség alapításának 200 éves évfordulójára 2011. szeptember 10-én egész napos rendezvénysorozattal emlékeztek. A Türr István Múzeum és a Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Múzeuma rendezésében időszaki kiállítás nyílt a Nagy István Képtárban. A tárlat megnyitó ünnepét követően dr. Bibó István művészettörténész emlékbeszédet mondott a bajai református templom Petőfi Sándor utcai homlokzatán elhelyezett Fülep Lajos-emléktáblánál, majd ünnepi istentiszteletet tartottak, ahol dr. Szabó István, a Dunamelléki Református Egyházkerület püspöke igehirdetését hallhatták.

A Nagy István Képtárban 2011. szeptember 10-én nyíló tárlat a bajai református eklézsia két évszázados történetét tekinti át a 18. században Bajára érkező református népesség, az egyházközség és az első imaház alapítása, a református iskola és a kántortanítók, az 1892-ben épülő templom, a 19. század kultuszeremlő hangulata, az egykori lelkészek, a gyülekezet kiemelkedő tagjainak fennmaradt tárgyi emlékei és dokumentumai bemutatásával.

A kiállítás első része a reformáció magyarországi megjelenésének történeti hátterét, a kálvinizmus teológiai alapelveit, hagyományait és szakrális tárgyait mutatja be. A Vizsolyi Biblia, a gyönyörűen hímezett, 17-18. századi úrasztali terítők, kelyhek és kancsók bemutatásán kívül figyelmet érdemel a révkomáromi asztalosok festett szó-

A kiállítás megnyitója

székfeljáró mellvédje, Szenci Molnár Albert 17. századi portréja, a Hannau Biblia és az I. Rákóczi György készíttette Öreg Graduál (1636), az első egységes szövegű gregorián dallamokat rögzítő református zsolttároskönyv, énekeskönyv.

A tárlat második egysége azt a mezővárosi környezetet, soknemzetiségű, több felekezethez tartozó társadalmat mutatja be, mely a Bajára érkező református népességet fogadta. Baja város a török hódoltság után soknemzetiségűvé váló, több felekezethez tartozó lakossága II. József Türelmi rende-

tének 1781-ben történő kihirdetése után, a szabad vallásgyakorlásnak köszönhetően gyarapodik nagyszámú református betelepülővel is, akik kereskedőként és tisztviselőként érkeztek városunkba.

A tárlat bepillantást enged a 19. században Baján letelepedett felvidéki, majd a 20. század elején megjelenő sárközi református közösségek hétköznapijaiba, bemutatja viseleteiket, használati tárgyait, ünnepi szokásaikat, kiemelkedő személyiségeiket. Köztük az alapítókat: az 1780-86 között Bajára települt Keresztesi Deák János (1754-1832)

hadmérnököt, aki a Türelmi rendelet hatálya lépése után a bajai uradalomban, Grassalkovich Antal uradalmi inspektora lett, az 1795-ben Dunaszentgyörgyről érkezett id. Dömötör Pál, Bács-Bodrog, Baranya, Tolna, Temes és Máramaros vármegyék tiszteletbeli táblabíráját, több uradalom ügyvédjét, illetve a 17. században nemesi rangot szerzett Dömötör Pált, akinek később nagy szerepe volt a vármegye és Baja város közéletében, a bajai református gyülekezet közösséggé szervezésében, de az első imaház építésének kezdeményezésében is.

A bajai református iskola alapításának, jelentősebb kántortanítóinak, a Borza Nándor igazgató által készített, országosan elterjedt Szavalókönyv, az „Írásmutatványok”, énekeskönyvek, füzetek számbavétele után, a kiállítás következő fontos egysege a 19. század Kossuth- és Kálvin-kultuszteremtő hangulatának, tárgyi emlékeinek bemutatásával folytatódik.

A belső építkezés korát a 19. század közepétől a külső építkezés vágya váltotta fel. Az 1891-92-ben felépült református templom történetét a templom építésének egyik első megfogalmazója, Szilády János lelkipásztor, majd a templomépítő Széles Áron szolgálata között zajló események: az első, még neogótikus, neoreneszánsz stílusban megfogalmazott templomtervtől a ma is álló Isten házáról fellelhető tárgyi és írott forrásanyag számbavételével mutatjuk be.

A bajai eklézsia 19-20. századi történetének kutatása során olyan ritka műtárgyakra, érdekes, értékes dokumentumokra leltünk, melyek bemutatása valódi kuriózumnak számít. Ilyen többek között a Kossuth maga dedikálta fotó, melyet az első teológus, a bajai Novák Olga nagypapja hozott Torinóból haza, vagy a Bajai Református Egyházközség egykori lelkipásztora, Kóczán Mór olimpiai bronzérme és fényképfelvételei. Kóczán Mór volt máig az egyetlen magyar református lelkipásztor, aki bronzérmes gerelyhajítóként olimpiai érmet szerzett. De említésre méltó Fülep Lajos művészettör-

ténész, művészettfilozófus személyes tárgyai között, a Bajai Reformátusok Lapjának egy eredeti példánya, melynek (a kutatás során úgy tűnik) egyetlen példánya maradt meg a zengővárkonyi Fülep-émlékszoza kiállításában.

A Bajai Református Egyházközség két évszázadának történetét összefoglaló kiállítás a közelmúlt dokumentumaival, Bérci László népi írókról készült balatonszárszói fotósorozatának gyönyörű pillanataival, végül a 2011-ben szolgáló presbitérium és lelkipásztor fotójával zárul.

Mielőtt elhagynánk a kiállítóteret, a Vizsolyi Biblia háttérében kortárs alkotásokkal, a bajai eklézsia és templom inspirálta grafikákkal és textilművekkel (selyemkendőkkel), a Jelky András Szakképző Iskola és Kollégium Művészeti Tagozata növendékeinek munkáival találkozhatunk.

A Bajai Református Egyházközség 200 éves történetének eseményeiből kibontakozó történelmi, teológiai, néprajzi és művészettörténelmi összefüggések (ahogy a kiállításból reményeink szerint egyértelműen kiolvasható) szorosan kapcsolódnak Baja város történetéhez, a település adottságaiból nyert lehetőségeihez, s a város talaján felvirágozott polgári kultúrának sajátos életjelenségeihez. Ehhez mértén alakult és formálódott az eklézsia 18. században gyökerező, a 19-21. században virágzó történetének, az imaház, az iskola, majd a templom felépítéséért folyó harcnak, a felemelkedésért, a megmaradásért és a méltó megjelenésért való küzdelemnek lokális sajátossága. Ennek a küzdelemnek a legfontosabb eseményeit, fordulópontjait, különleges tárgyi emlékeit, kordokumentumait, legszebb pillanatait igyekeztünk felkutatni, összegyűjteni és bemutatni a Nagy István Képtárban 2011. szeptember 10 – december 18. között megtekinthető kiállításunkban. Minden érdeklődőt szeretettel várunk!

A Bajai Református Egyházközség 200 éves évfordulója tiszteletére megjelent a „...jövvény vagyok nálad...” Bajai Refor-

mátus Egyházközség 1811-2011 c. kötet. A kiadványban olvashatunk az eklézsia két évszázadának történetéről (dr. Gál Zoltán), a református templom történetéről (Kovács Zita), az anyakönyvek adatairól (Lex Orsolya), találkozhatunk lelkészek visszaemlékezéseivel (Mikesi Károly, dr. Marjovszky Tibor, Michna Krisztina), életképeken keresztül bepillantunk az egyházközség jelenébe: a „Vasárnapi iskolába” (Szabóné Mészáros Mária), a gyermekek felé fordulás felelősségéről (Romendáné Füzesi Nóra), a gyermekmunkákról (Barna Béláné), a templom statikai megerősítő munkálatairól (Lévai István), és a presbiterek gondolatairól (Törökne Hársvölgyi Éva). A kötet végén vallomások (Puhl Péterné, dr. Kémenes Erzsébet), lelkészi beszámoló (Bán Béla) és igehirdetéseket is olvashatunk. A kiadvány zárásaként a Baján szolgáló lelkipásztorok és az egyházközség klónódiumai is felsorolásra kerültek.

A kiadvány megvásárolható a Bajai Református Egyházközség gyülekezeti házában és a Nagy István Képtárban.

Kovács Zita

Keresztszentelés az országhatáron

„Ha esőt akarunk, akkor Érsek urat kell hívni” – tartotta már egy ideje a közvélekedés a hirtelen kedvezőtlené vált időjárás nyomán két alkalommal (2010. szeptember 19. és 2011. május 8.) menet közben leállított, elhalasztott rendezvény kapcsán. Harmadszorra az elemek nem szóltak közbe: ennek köszönhetően szeptember 4-én déli 12 órakor bensőséges ünnepség helyszíne lehetett a Magyarország és Szerbia közötti bácskai országhatár E-109-es határjelű pontjától néhány méterre, még magyar területen magasodó útszéli kereszt, amelynek történetéről és felújítási munkáiról részletesen 2010. szeptemberi lapszámunkban szoltunk. Az ünnepségre főleg

Katymárról, mellette kisebb számban Bajáról, Bácsborsódról, Garáról és Madararól érkeztek hívők. Rajtuk kívül az országhatár túlsó oldaláról Egedi Antal nemesmiliticsi plébános (egyúttal ellátja Örszállást és Regőcét is), valamint Rabata Tibor regőcei egyházközségi elnök szervezésében és vezetésével mintegy 60 magyar anyanyelvű hívő jött, az esemény résztvevőinek száma összesen 170 körülire tehető.

Az üdvözlések után a cikk szerzője a kereszt történetét és felújítását ismertette, amelyet Mándity Ljubinko horvát nyelven ismételt meg. Az ünnepséget a katymári pedagógusok és diákok éneke és szavalatai tették hangulatossá, a zenét a madarasi tam-

burazenekar szolgáltatta. A megáldó imádság elhangzása után dr. Bábel Balázs kalocsa-kecskeméti érsek asszisztenciájával (a már említett Egedi Antal plébános mellett Nyíró Ferenc katymári és madarasi plébános, valamint Szűcs Tibor vaskúti és bátmonostori plébános voltak a segítők) elvégezte a felszentelést. A folytatásként celebrált érseki szentmise prédikációja kiemelte, hogy a keresztnek egyetemes jelentése van számunkra. A szakrális emléken magyar, német és horvát nyelven elhelyezett főparancs – „Szeresd felebarátodat, mint önmagadat” – a mai világban tapasztalttól eltérően az evangélium utolsó mondatát idézve az egymás között felmerülő problémák keresztény elintézési módjára tanít. Emellett a kereszt az Isten dicsőségén túl a szenvedés értelmére figyelmeztető jel, amelyre fel kell tekintenünk, valamint erőt kell merítenünk belőle. A szentmisét követően a minden résztvevőnek átadott emléklap tette maradandóvá az ünnepség átélt élményét. Az ezután megtartott agapé egyúttal jó alkalmat kínált a tájon élő és az országhatár mindkét oldalán lakó emberek ismerkedésére, valamint közeledésére.

A rendezvény méltóságteljes és zavartalan lebonyolításában kifejtett közreműködéséért köszönet illeti a Bácsbokodi Határrendészeti Kirendeltség parancsnokát, parancsnokhelyettesét és munkatársait.

Dr. Nebojszki László

A határon túli hívek processiója megérkezik a kereszthez

A résztvevők egy csoportja

Dr. Bábel Balázs felszenteli a felújított keresztet

Vértes Honor, az utolsó bajai ferences házfőnök-plébános

Tavaly emlékeztünk meg a szerzetesek elhurcolásának 60. szomorú évfordulójáról és Jávor atya születésének centenáriusáról. Utóbbiról egy konferencia is megemlékezett *Barátok tornya alatt* címmel. A két eseményt összeköti a közös templom, a Barátok temploma (a Pádúai Szent Antal-templom). Ennek leghosszabb ideig hivatalban lévő plébánosa volt Jávor atya, míg Vértes Honor alig 4 évet tölthetett itt. E rövid idő alatt mégis maradandó nyomot hagyott maga után.

65 éve nevezték ki bajai ferences házfőnöknek Vértes Honort. A bajai házfőnökök többsége máshol született, az utolsó mégis Baján, Vargics Antal és Matkovics Mária gyermekeként látta meg a napvilágot 1913. március 28-án. Édesapja után egy második keresztnévet is kapott, de Bélának nevezték, miről az iskolai értesítők tanúskodnak. Szülei az alvéken laktak. Elemi iskolája után a III. Béla Gimnázium tanulója volt 6 évig. 1930. szeptember 2-án lépett be a ferences rendbe. Jászberényben, majd Gyöngyösön járt gimnáziumba, majd főiskolára. Névváltoztatására a ferences rendben került sor: szerzetesi keresztnévének a Honort választotta, majd vezetéknévét 1932-ben változtatta Vértesre.

Önéletrajza szerint: „Pappá szentelése 1937. január 27-én történt Gyöngyösön. Utána még egy évet a Zágrábi egyetemen töltöttem, mint studens páter, ahol a horvát nyelvet sajátítottam el. – 1939-1942-ig Siklóson működtem, mint államilag segélyezett, kinevezett hitoktató. Sőt 1940-42-ig, mint polg. isk. hittan és történelem tanár. – 1942 nyarán kerültem Gyöngyösre és 1944. febr. 1-ig voltam ott, mint irodavezető káplán. – 1944. febr. 1-től szeptember 25-ig Újvidéken voltam, mint a Délvidéki Közművelődési Szövetség magyar szórvány-gondozó lelkésze. – Szeptember végén előljáróim Mohácsra küldtek az ottani sokac-nyelvű, akkor katonakodó, páter helyettesítésére. Így az ostromot ott éltem át s közben kisegítő hitoktató voltam. Budapest ostroma után nyertem beosztást – helyettesítem tárgyatlanná válása után – Budapestre, ahol a II. Mártírok útja (volt Margit körút) 23 sz. alatti Ferences Plébániánkon, mint kinevezett fővárosi hitoktató működtem 1946. jul. 31-ig. Ekkor nevezték ki bajai házfőnök-plébánossá.”

Vargics Honor 1932-ben

Ezt a két tisztséget általában külön töltötték be, ami a második világháború előtt a kalocsai érsek külön kérése volt – miután 1922-ben megalakult a bajai ferences plébánia. A két világháború között a plébánosságot a népszerű Jugh Miklós töltötte be, kinek sírja – bár Mohácson halt meg, ahova áthelyezték – a bajai Kálvária temetőben van.

Nehéz helyzetben vette át a házfőnökséget, bár a szovjet katonáknak a kolostorba költözésétől már nem kellett tartani. A kolostor még menedékhely, szervezetek és magánszemélyek értékeinek őrző helye is volt. A Tóth Kálmán Polgári Kaszinó könyvtárát itt őrizték, majd az egyesületek feloszlása után Vértes Honor átadta a könyveket az állami hatóságoknak. A város más épületeket ajánlott fel a szovjet katonaságnak – főként kórház céljából –, ezért például a közlekedési hivatal a kolostorban működött (1947-ben költözött ki). 1949-ben a levéltár részére öt cellát bérelt Takáts Endre, ezzel nemcsak az iratok elhelyezéséről gondoskodott (érdekes módon a 18. században a vármegyei levéltár részére béreltek a bajai kolostorban termet), hanem megakadályozta, hogy más szervezetek igényeljék (a lakásigénylések korszakában) a kolostor felesleges szobáit.

Vértes Honornak a háború utáni szegénység és infláció okozta problémákkal kellett szembenéznie. Egyik első intézkedéseként 1946 őszén engedélyt kért az érsektől, hogy a Vöröskereszt téri iskolában

misézhesen, hogy a nagy hidegben a cipő, télikabát nélküli híveknek ne kelljen a belvárosba gyalogolniuk. Novemberben, mikor a szegények halottaiért misézett, gregorián énekeket énekelt a kórus.

Magára vállalta az új énekkar megszervezését. Nemcsak kórustagokat gyűjtött, hanem felkérte dr. Vargha Károly tanítóképezdei tanárt, hogy legyen az új kórus vezetője. Az énekkar ismét visszakerülhetett a templom kórusára, mert az egykor a tűzoltók használta csigalépcsőt belülről, a gyóntatófolyosó elé helyeztette (ma is ezen járnak fel a kórusra).

A háború utáni lelki újjáépülést szolgálta a plébánia fennállásának 25. éves évfordulójára 1947. november 30. és december 7. között szervezett misszió. A jelmondata: „Mentsd meg a lelkedet!” volt. A felhívás így kezdődött: „Ha az Úr szavát halljátok, ne keményítsétek meg szíveteket!” Vess számot lelkeddel, mert téged is hív! Ne sajnálj – Testvér – nyolc napon át reggel és este egy-egy órát lelkednek is szánni! Ujjá akarjuk építeni az országot, sőt az egész világot, de ez csak akkor sikerül, ha lelkileg már újjáépültél! Ne gondold, hogy Te már túl vagy ezen... Tévedsz!... Használd fel a kínáló alkalmat és rendezd ügyeidet, mert nem tudod sem a napot, sem az órát, mikor kell a veséket és szíveket vizsgáló Isten előtt megjelened.” A legjobb ferences szónokok közül kérte fel Faddy Othmár

BAJA-VIDÉKI
MÁRIA-NAPOK

B A J Á N : 1948

Június 12: (szombat) Hűségű Mária-Nap.

D. e. 9-kor szentmise a Sportpályán.
10-kor ifjúsági ünnepi gyűlés a Sportpályán.

D. u. 4-kor Hercegprímás Úr fogadása.
1/6-kor ifjúsági diszgyűlés a Szent-háromság-téren.

Este 9-kor hangverseny a zárda udvarán.

Június 13: (vasárnap) Felnőttek Mária-Napja.

D. e. 9-kor szentmise a Szentháromság-téren.
11-kor Szent Antal búcsúja nagymise a Ferences Átyáknál.

12-kor az egyházközségi képviselő-testületek tisztelegnek a püspöki kar tagjai előtt a zárda udvarán.

D. u. 5-kor asszonyok gyűlése a Szent-háromság-téren.
5-kor férfiak gyűlése a Szent-háromság-téren.

Este 9-kor gyertyás körmenet, utána a Hercegprímás Úr ünnepi beszéde.

Máriát dicsérni, Hívek jöjjetek!

A Mária-napok programja

debreceni házfőnök-plébánost, népmiszionáriust, Hangya Henriket, a szegedi tanítóképző és leánygimnázium hittanárát, valamint Kozma Kajus volt bajai ferences atyát, siklósi vikáriust. Az akkori idők viszonyaira rávilágít a felhívás utolsó mondata: „Hisszük, hogy plébániánk minden katolikus híve ott lesz pártkülönbség nélkül!” A miséken és szentbeszédeken a hívek megtöltötték a templomot. A gyertyás körmeneten december 7-én 12 ezren vettek részt.

A következő évben a Mindszenty bíboros által meghirdetett Mária év rendezvényeibe a város a Baja-vidéki Mária-napok megrendezésével kapcsolódott be június 12-én és 13-án. A felnőttek Mária-napja június 13-án a ferences templom búcsúja napján volt. A liliumszentelést és a gyermekek megáldását a hercegprímás végezte. A Baja-vidéki Mária-napokon kb. 80 000 hívő vett részt. Ez volt a kalocsai egyházmegye hivatalos Mária-kongresszusa.

Fiatal plébánosként – hiszen a krisztusi korban került a plébánia élére – gondolt a templom korszerűsítésére is. 1946-ban ezért került 6 villanygyertya a főoltárra, a következő évben egy koncert adományai-ból hangerősítőket vásárolt. 1949-ben pedig a stációképekhez villanyfalikarokat. Legjelentősebb alkotása az új mennyezet-freskók elkészítése volt. Nevét a mai napig őrzi a középső boltozat egyik festett mellvédje: „sub quardianam Honorii Vértes” (Vértes Honor házfőnöksége alatt [készült]). A freskókat Kontuly Béla ferences harmadrendi festette, aki ebben az időben több ferences templomban készített új freskókat, például Szeged-Alsóvároson is.

1948. július 24-én Baja város főispánja, dr. Fábián László – solti református lelkész – kérte, hogy a július 25-i istentiszteleteken a prédikációkban olvassák fel az alábbiakat: „A Mindenható jóvoltából ez évben a Bácskában is jobb termésben részesültünk. A felebaráti szeretettől áthatva lássuk be azt, hogy ezen áldásból mindannyiunknak egyaránt részesülnünk kell. Ezért a beszolgáltatást ne tekintsük kényszernek, hanem az egész dolgozó magyar nép kenyerét biztosító igazságos és szociális gondoskodásnak.” A polgármester jelentése szerint az izraelitákon kívül – nekik nem volt istentiszteletük ekkor – mindenhol felolvasták a szöveget. A következő alkalommal a katolikus papok ellenálltak egy hasonló felkérés teljesítésének, arra hivatkozva, hogy az Érseki Hatóságnak kell ezt engedélyeznie. Közben ugyanis Grósz József hozott egy érseki rendeletet, mely szerint bármely nem szorosan vett egyházi vagy egyházközségi ügy kihirdetése vagy prédikálása csak az Érseki Hatóság

A freskó alatti mellvéd felirata őrzi Vértes Honor emléket

engedélyével történhet. 1949 elején Wehring Péter polgármester Mindszentyt elítélő írásbeli nyilatkozatot kért a bajai katolikus papoktól, ezt ők megtagadták.

1949-ben rábeszéléssel, fenyegetéssel lényegében kötelezték a papokat is az 5 éves tervekölcsön jegyzésére. Az államtól fizeteskiegészítést (kongruát) kapó páterek ennek felét – kerekítve – „felajánlották”, összesen 700 forintot, s azt részletekben, tíz hónap alatt levonták a fizetésükből. Az új államhatalommal való szembenállást jelzi a historia domus 1949. október 20-i bejegyzése (ekkor a házfőnök vezette a háztörténetet), mely szerint a város felszabadulásának 5 éves évfordulóján „rendházunk nem képviseltette magát a házfőnök távolléte (Jánoshalmán volt) és a hitoktatók elfoglaltsága miatt.” Decemberben szomorúan kellett látniuk, hogy a kolostor egykori kertjében, a Déri-kertben állítják fel a Sztálin-szobrot.

A következő év elején az új magyar alkotmányra kellett letenniük az esküt. Ebbe a Magyar Püspöki Kar is beleegyezett, ezért január 27-én a polgármester előtt tették le az esküt. A háztörténet bejegyzése szerint: „kicsit fuicsának tetszett a dolog s a hívek közül nagyon sokan megbotránkoztak mondván: »a papság megadta magát.« Pedig tévedés, mert a papság, mint a többi tisztviselő is arra az alkotmányra tett esküt, mely vallásszabadságot ígér. Tehát az esküt ebben a reményben tette le” – írja a háztörténet oldalain Vértes Honor.

Amikor a ferences szegénygondozó nővéreket kiutasították a Szegényházból 1950 tavaszán, a barátok adtak nekik munkát (a templom takarítását), amiért kis fizetést és étkezést kaptak a nővérek.

1950. június 10-én a barátok a templom búcsújára készültek, amikor „az államvédelmi rendőrség Bajáról autókon elszállította az összes iskolánővéreket, nemcsak a zárdából, hanem a ciszterci rendház konyhájából is, továbbá a cisztereket és a ferencrendieket. [...] A ferences zárdát lezárták, egyedül a templom maradt nyitva, ahol a reggeli korai szentmisére menő hívek sírva értesültek a történetekről.”

A templom festését már az új plébános, Bagó István segítségével fejezte be Kontuly Béla, ami nem volt könnyű, hiszen a kolostort lezárták, az udvaron lévő vázlataihoz, festékeihez nem férhetett hozzá. A freskók vázlatainak kartonjai megrongálódtak, részben tönkrementek a kolostorudvaron. Szeptember végén fejezte be a munkát, és október elején bontották el az állványzatot. Ekkor válhatott láthatóvá a középső részben, „Szent Antal a világ szentje” freskónak a kórus felőli oldala közepén lévő mellvéden a latin nyelvű „sub quardianam Honorii Vértes”, azaz Vértes Honor gvárdiánsága (házfőnöksége) idején felirat. Ezzel szemben – az oltár felé – pedig az „Anno Domini 1950”, vagyis az Úr 1950. esztendejében, mely a freskók befejezésének dátumát jelöli.

Vértes Honor munkájának emlékét nemcsak a templom freskók feliratai őrzik, hanem a plébánia háztörténetének 1950. szeptember 24-i bejegyzése is, amit Bagó István írt: „Így hirdeti Isten dicsőségét a tiszta, szépen kifestett Szent Antal plébániatemplom. A freskók művészi elgondolása és elegáns kivitelezése tanúskodik Kontuly Béla festőművész nagyszerű művészi tudásáról, az anyagiak megteremtése minden különös gyűjtés nélkül, dicsérje az

utókor előtt is P. Vértes Honor v. ferenc-
rendi plébános buzgóságát, mellyel Isten
házát ékessé óhajtott tenni szülővárosá-
ban. Szerény munkatársairól, a vele
együttműködött ferences atyákról is szere-
tetel és nagy elismeréssel ír e történet föl-
jegyzője, mert jól tudja, hogy szívgárdista
színdarabok rendezésével és minden ko-
moly szereplésükkel anyagilag támogatták

a templomfestés nemes ügyét. Frissen
festve, korszerű, a templom stílusához al-
kalmazott világítással ellátott Isten háza
szolgálja az Úr dicsőségét és legyen sok
kegyelem forrása a hívek ezreinek!”

A ferenceseket Debrecenbe szállították,
majd 1950 őszén kiengedték. Vértes Honor
ekkor Mohácsra került segédlelkésznek.
1953-ban Szilágyon volt, ahol elfogták és

Csolnokra került bányába. 1956-ban perúj-
rafelvétel után szabadon engedték. Ismét
Mohácsra került, majd innen Szajkra.
1962-ben Hévízen lett plébános, ahol a
kórház bővítése miatt elvették templomát.
Széleskörű gyűjtésének köszönhetően új
templom épült. A halál misézés közben
érte 1979. június 24-én Hévízen.

Fábián Borbála

A rádium regénye

II. rész

Curie-ék mérései szerint az uránszurok-
érc maradéka még tartalmaz egy további
sugárzó elemet. Az ismeretlen anyag elkü-
lönítése igen nehéz lesz, és négy év meg-
feszített munkájával tudnak csak vizsgá-
latra elegendő mennyiséget összegyűjteni.
Ez a négy év a koncentrált szellemi és fizi-
kai erőfeszítés olyan korszaka, mely egye-
dülálló a tudománytörténetben. A Curie
házaspár kenyérkereső munkát folytatva
végzi kutatásait. Pierre tanít a l' Ecola
Physique-ben, és Marie is előadásokat tart
a sevresi Tanárképző Főiskolán. A hangár-
szerű épületet, mely otthont ad nyomorú-
ságos laboratóriumuknak, csak napi mun-
kájuk végeztével keresik fel. Tizennégy-ti-
zenöt órát dolgoznak egyfolytában. Mivel
az új elem igen kis mennyiségben fordul
csak elő az uránszurokércben, újólág a
joachimstali bányához fordulnak nyers-
anyagért, és az ismételt elküldi nagylel-
kű adományát. A francia állam kevésbé
bőkezű. A kb. tíz tonna tömegű érc tisztítá-
sa tömérdek vegyszert igényel. A feldolgo-
záshoz szükséges savakat és reageneseket
a saját pénzüikön szerzik be. És a nehéz fi-
zikai munkához még segéderőt sem kap-
nak. Igaz, Pierre Curie igen kevésbé élel-
mes, nem e világra való ember. Két ízben
terjesztik fel a Becsületrendre. Elutasítja a
kitüntetését. Mikor főnöke másodsor azzal
kapacitálja, hogy így felhívja magára a mi-
niszter figyelmét és könnyebben nyeri el
laboratóriumához a pénzt, kirobban: „Ha a
támogatást a rendjelnek és nem a tudomá-
nyának szánják, tartsák meg!”

A radioaktív sűrítmény előállítását a
kémiahoz jobban értő Mme Curie végzi.
Ez rendkívül megerőltető munka, azonkí-
vül egy olyan ártalommal jár, melytől még
sejtelve sincs a fizikusoknak. Az intenzív
sugárzásnak kitett Mme Curie akkora su-
gárdózist vett fel, mely meg fogja pecsét-
elni sorsát. Hogy szent tudatlanságukban
milyen veszedelmek között forogtak, an-

nak tanúbizonysága az a laboratóriumi
napló, melyet a négy év során vezettek. A
vaskos füzetet ólomkazettában tartotta a
Curie hagyatékot őrző kegyelet, mert a su-
gárzás jelző Geiger-Müller csövek még
harminc és múlva is kattogni kezdtek a kö-
zelében. Könnyű elképzelni, mekkora su-
gáradagot nyeltek el a gőzölgő üstök fölé
görnyedő kutatók testszövetei.

1902-öt írnak. Pierre és Marie sejtik,
hogy eredményeik a fizika fejlődését új
irányba terelik. Azt azonban senki sem
gondolná, hogy a felfedezéssel egy új, ha-
talmatlan tudományág, az atomfizika alapjait
vetették meg.

1903. június 25-én védi meg Mme Curie
doktori disszertációját a Sorbonne-on. Az
esemény külsőségei nem rendkívüliek. Az
egyetem életében évente sok százszor ját-
szódik le hasonló processzus. Az viszont
jelez valamit, hogy az általában gyér pub-
likum helyett tolongó közönség népesíti be
a termet. Ismert fizikusok és kémikusok
tapsától kísérve gratulál a bizottság elnö-
ke, Lipmann professzor az elfogódottan
mosolygó, sápadt fiatalasszonynak. Azt vi-
szont Mme Curie egyetlen tisztelője sem
hinné, hogy e pillanatok páratlanok, és a
Sorbonne történetében soha nem fognak
megisméltódni. Négy és fél hónap múlva
ugyanis a Svéd Akadémia értesíti Mme és
M Curie-t, hogy mindketten részesei az
1903-as, megosztva kiadott Nobel-díjnak.

A kitüntetés megtisztelő kötelessége,
hogy a díj átadásával egy időben előadást
tartson Stokholmban. A Curie házaspár
udvarias levében menti ki megjelenésüknek
elmaradását. Nem a nyilvános ünnepléstől
való természetes viszolygásuk tartja őket
távol. Valóban mindkettőjük egészségét ki-
kezdte az emberfeletti erőfeszítés négy esz-
tendeje. Pierre Curie-t iszonyatos, az orvo-
sok által semmi kórképbe nem illeszthető
fájdalom gyötri. Marie is csak lézeng, a le-
gyengült asszony koraszüléssel veszti el

második gyermekét. A testi nyomorúság
hónapjaiban Mme Curie lelkén több ízben
átborzong a halál közelségének fuvallata.
Azok a gondolatok, melyeket habozva ki-
mond, a két rendkívüli ember kapcsolatá-
nak legmélyebb gyökereire világítanak.
„Pierre! ... ha valamelyikünk meghalna...,
a másik nem élheti túl. Ugye, nem tudnánk
egymás nélkül élni?” Pierre elmereng, azu-
tán lassan, határozottan mondja: „Tévedsz.
Bármi történjék is, és ha olyanok leszünk,
mint egy lélek nélküli test, még akkor is
dolgoznunk kell.” Tévednénk, ha úgy gon-
dolnánk, hogy ezek egy érzelem nélküli, tu-
dományos robotember életelvei. Inkább ar-
ról van szó, hogy Curie már megsejti a fel-
fedezések mögött megnyíló roppant hori-
zontot. Tudja, hogy a nagy alkotás befejezé-
sége még gigantikus szellemi erőfeszítése-
ket kell tenniük. Csupán azt nem tudja,
hogy e tudományos krédóval nem a saját,
hanem Mme Curie életútját jelöli ki.

A rádium előállítását követő, pezsgő tu-
dományos érdeklődés magyarázza, hogy
igen hamar felfedezik az új elem terápiás
hatását. Nevezetesen azt, hogy sugárzása
elpusztítja a rosszindulatú sejteket, így a
rákbetegség gyógyszere lehet. Többek kö-
zött ez a lehetőség készlet belga és ameri-
kai gyárat arra, hogy Curie-éket megke-
ressék. Tisztelettel előadott kívánságuk az,
hogy a rádium Curie asszony által felfede-
zett kivonási eljárását megismerhessék és
ipari méretekben alkalmazhassák. Termé-
szetesen megfelelő honorárium fejében. A
szokásos út az lenne, hogy a házaspár sza-
badalmaztatja eljárást, és a rádiumot világ-
szerte kivonni készülő cégek tekintélyes
summa lefizetése után kezdenek meg az
előállítását. A két fizikus úgy véli, hogy fel-
fedezésükért pénzt elfogadni a tudomány
szelleméhez méltatlan lenne. A gyártási
technológia kidolgozásához szükséges
adatokat készségesen átadják a belga és az
amerikai mérnököknek.

A nemes és nagyvonalú gesztust rövidesen alkalmuk lenne megbánni. Az azonos súlyú rádium az aragnál milliószor értékesebb, és a pénzfolym áradása lehetővé tette volna a további kutatásokhoz nélkülözhetetlen laboratóriumok megépítését és felszerelését. A nagy felfedezés dicsősége, melynek hullámai magasra tornyozzák a világsajtó lelkesedését, jólesően melengeti a francia nemzeti büszkeséget. Az állami bugyellárisok azonban nehezen nyílnak, hogy az új és jól felszerelt laboratóriumok költségeit kibuberálják. Az anyagiakban való szűkölködés a francia rádiumkutatást még hosszan végigkíséri, míg a Pasteur Intézet, a Sorbonne és Rotschild báró adományai méltó otthonhoz nem juttatják a Curie-laboratóriumot.

Mind Pierre, mind Mme Curie rendkívül szerények, és szinte betegesen irtóznak szellemi teljesítményük zajos külsőségekkel történő ünneplésétől. Az irigység gáncsa mégis szinte mindvégig keseríti életüket. Pierre kétszer pályázik a Sorbonne professzori székére. Nem személyes ambícióból, hanem tekintélyes természettudósok ösztökélésére. Az egyetemi tanács közepszerének voksa azonban csúfosan bukattatja ki, és másodszor sem kap túlságosan meggyőző többséget. Pedig ekkor már a Nobel-díj birtokosa. Nem jár jobban az Akadémiával sem. 1902-ben a fizikai szakosztály egyhangúlag jelöli a tagságra, és Mascart professzornak alaposan meg kell dolgoznia a szabódó Pierre-t, hogy a megtiszteltetést elfogadja. Igaza van. A közgyűlés elsöprő többséggel szavazza ki. 1904-ben a makacs fizikusok újra jelölik. A Nobel-díj nimbusza úgy látszik, enyhíti az egyéb tudományok felkentjeinek ellenszenvét, mert 1904-ben a Halhatatlanok soraikba fogadják. Igaz, késésben vannak, hiszen Pierre Curie ekkor már tiszteletbeli tagja több nagy tekintélyű európai tudományos társulatnak.

A rádium-laboratórium lassan megépül és úgy tűnik, hogy az életerejét visszanyerő kutató házaspár hozzáfoghat a radioaktív bomlás törvényeinek mélyebb vizsgálatához. 1906. április 19-én Pierre egy tudományos gyűlésre siet, szokása szerint nem bérkocsin, hanem gyalogosan. A rue Dauphin torkolatában összetorlódik a forgalom. A türelmetlen professzor az úttesten próbál átvergődni a zsúfoltságon. Épp akkor lép ki egy fiáker takarásából, mikor az ellenforgalom – élén egy katonai máhásfogattal – megiramodik. Curie a közeledő veszedelem ellen védekezve a zablába markol. A lovak felágaskodnak, a professzor cipője megcsúszik az eső áztatta

A Sorbonne professzora

kövön és a földre zuhan. A két tucat megremült szemtanúnak a beavatkozásra sincs ideje, és a kocsis is hiába próbálja visszafogni megvadult lovait. A tragédia másodpercek alatt következik be.

Pierre Curie-t a nemzet gyásza kísérmé utolsó útjára. A szenvedés mélységeit megjáró Marie azonban képtelen elviselni a hivatalos gyászszertartás külsőségeit. Az állami részvét megnyilatkozását úgy küszöböli ki, hogy titokban egy nappal előbbre helyezi a temetést. A hivatalos Franciaországot csak Aristide Briand miniszter, a későbbi nagy köztársasági elnök képviseli, de ő is csak meghúzódva a család barátai mögött.

A Sorbonne rektora és a francia kormány páratlanul gyorsan intézkedik. Az egyetem tanácsa egyhangúlag mondja ki véleményét: csak Marie alkalmas és méltó Pierre Curie kadetrájára és laboratóriumának vezetésére. A döntés megtöri a nyolc évszázad hagyományát, hiszen az ősi intézménynek soha nem volt nő professzora.

Mme Curie lelke megtört, teste megfáradt, szelleme a gyász kietlen tárnáiban kóborol. A Sorbonne tanárai azonban azt a sorsot kínálják fel, melyet nem is olyan rég Pierre jelölt ki számukra: a nagy művet folytatni kell!

1906. november 5-én olyan tömegű hallgatóság törekedett bezsúfolódni a Sorbonne fizikai előadótermébe, amilyen aligha próbálta

szétfeszíteni valaha is az ősi épület falait. Mme Curie e nap délutánján tartotta első előadását. Az évfolyam beiratkozott hallgatóit a terem egyik sarkába préseli a sajtó képviselőinek és az érdeklődő párizsiaknak tömege. A sokadalom megtölti a padokat, lépcsőket, folyosókat, sőt még a főépület előtt is tolonganak. Az érdeklődés nyilván nem a tudományos képzettséget feltételező témának, hanem a rendkívüli embernek szól. Mme Curie-t aki fél éve tragikusan elhunyt férje örökébe lép, a katedrán kitoró tapsvihár fogadja. A sötét ruhájú, törékeny, fonom arcvonású asszony az öröm minden jele nélkül várja ki az ováció elcsendesülését. Előadását maga elé meredve, színtelen hangon kezdi. Akik sziporkázást, szárnyaló mondatokat vártak tőle, csalódhattak. A száz egyetemi hallgató azonban szinte dermedt a csodálkozástól. Mme Curie pontosan annál a mondatnál folytatta férje előadását, melynél a hetedfél hónapja elhunyt professzor abbahagyta. A dologban nincs semmi rendkívüli. A gondos Pierre előadásairól pontos jegyzeteket vezetett. A csodálatos kutatópáros pedig két testben élő egy lélek volt. A fizika világáról és azokról az új tudományos horizontokról, melyeket naprakész frissességgel tárt fel tanítványainak, azonos képet alkottak. Az egyszerűen fogalmazott, díszetlen, de új gondolatoktól burjánzóan gazdag mondatokat feszült figyelemmel kísérik hallgatói. Pierre Curie testem ár fél éve pihen a sceaui temető gesztenyefáinak árnyékában. Szelleme azonban, melyet az őszbe csavarodó fűrtű özvegy idézett meg, itt lebeg a Sorbonne falai között.

Úgy tűnik, a mellőzöttség, a nélkülözés nehéz éveit után a siker és elismerés fényei is megcsillannak. A Rádium Intézetben, mely a Pierre Curie-ről elnevezet utcában épül, végre jól felszerelt laboratóriumban végezheti kutatásait. Az intézet valószínűleg Párizs legjelentősebb tudományos központja. A korán öszülő professzor asszony körül tehetséges és szorgos ifjú tanítványok raja nyüzsög. Kö-

A párizsi Rádium Intézet

Marie és kislányai

zülük legalább egy tucatot fog övezni a világhírnév. Mme Curie energiája kifogyhatatlan. Oktat a Sorbonne-on, segíti az ifjú zsenik szárnypróbálgatásait, és neveli két apátlan gyermekét. Egyéni és eredeti módszerekkel, de nem eredménytelenül. Mindemellett végzi saját kutatómunkáját. Pontosabban: kettejük életművét építgeti. Mme Curie ugyanis férje halála után sok-sok évvel is

úgy fogalmazza cikkeit, mintha kettőjük eredményeiről számolna be. Nem fantaszta, és a legcsekélyebb mértékben sem misztikus alkat, de a nagy, a kedves árnyék vele van laboratóriuma meghitt csendjében.

Az 1911-es évben a tudományos műhely életét két esemény zavarja meg. Az Akadémia új tagokkal bővíti sorait. Marie természetesen az újját se mozdítaná a pozíció elnyeréséért. A francia tudomány legjelentősebb képviselői azonban szinte egyhangúlag jelölik a professzorasszonyt. Bár a gallok szívesen vallják magukat az előítélet nélküli gondolkodás kontinentális bajnokainak, a Halhatatlanok – ez az Akadémia tagjainak díszítő jelzője – meglepően konzervatívnak bizonyulnak. Madame Curie minden tudományos érdeme kevés ahhoz, hogy ellensúlyozza azt a hátrányt, hogy nő. Az Akadémia csak férfit választ tagjává – mondják –, így Marie egy voksnyi hátránnyal bukik ki a választáson.

A hivatalos francia tudomány felkentjei még ebben az évben súlyos leckét kapnak a világ közvéleményétől. Bár a Nobel-díjat a Svéd Királyi Tudományos Akadémia ítéli oda, közismert, hogy a döntést széles körű előkészítés előzi meg. Több száz nagy nevű intézménynek és a legtekintélyesebb szakembereknek a véleményét kéri ki arról, ki gazdagította az elmúlt években a legjelentő-

sebb eredménnyel a tudományt. Nos, száz évvel ezelőtt, 1911 decemberében olyan döntést hoztak Stockholmban, melyre a teljes 20. században nem lesz majd példa. Az előfordul még két ízben, hogy nő természet-tudományi Nobel-díjat kap. (Az egyiket Irene Curie-nek hívják. Mme Curie lányáról van szó.) De az a napjainkig nem ismétlődik meg, hogy valaki ily módon kétszer nyerje el a kitüntetését. Bardeen, a tranzisztor felfedezője szintén kétszer kap Nobel-díjat, de csak harmadrészen megosztva és nem önállóan. Mme Curie nyolc éven belül a fizikai mellé megszerzi a kémiai Nobel-díjat is.

A Curie-hívók tábora, mely a francia Akadémia év eleji döntését a vaskalaposság égbekiáltó ostobaságának minősítette, zajosan ünnepel. Diadalmában úszik az elmélyült munka szentélye, a laboratórium is. Csak Marie marad csendes és tűnődő. Egészsége törekeny ugyan, ezúttal mégis rászánja magát a hosszú téli utazásra. Kutatásait Stockholmban bemutató beszéde hű önmagához. Bár a csendestárs, a nagy árnyék öt éve már csak szellemében van jelen a Curie-laboratóriumban, az eredmények elérésének oroszlánrészt férjének tulajdonítja. Szerinte a második Nobel-díj igazi kitüntetettje tulajdonképpen Pierre Curie.

Folytatjuk

Dr. Dániel József

Az élővilág sokfélesége

II. A hagyományos nemesítések

Az ember megjelenésétől kezdve a természet hasznosítása, változtatása egyre nagyobb méreteket ölt. Az élővilág felhasználásában is változatos módon tevékenykedik a tapasztalat, a tudás gyarapodásának függvényében. A növények termesztése, az állatok tenyésztése során e tevékenység feltételeinek folyamatos korszerűsítése mellett magát az élőlényt is igyekezett egyre hasznosabbá, produktívabbá tenni a maga számára. A természetben zajló természetes szelekciót (kiválogatódást) felváltotta a mesterséges beavatkozások sorozata, amelyekkel látványosan felgyorsította, növelte az élők sokféleségét, de ezzel rohamosan csökkentette is a természetes fajok létfeltételeit. A felhasználás/beavatkozás és védelem dilemmája, a kapcsolatos mértéktartás élő problémává szélesedett.

Az ember a számára kiszemelt fajokat sokféle szempont szerint gyűjti, szaporítja: az építkezéshez, környezetének díszítéséhez, szerszámok és eszközök készítéséhez,

dísz tárgyak, szobrok stb. megalkotásához szinte folyamatosan válogatja növényi eredetű nyersanyagait. Mint biológiai lény, a szükséges napi táplálkozáshoz is a környezetben talált élőlényeket fogyasztotta, s a jövőben sem tehet mást. A fajban több tízszeresen gazdagabb állatvilág képviselőit is kezdetben nyilvánvalóan táplálkozásában használta, majd később a házörzésben, vadászatban, közlekedésben, sportban, tudományos kísérletekben stb. ugyancsak sokoldalúan hasznosította. Az állatvilág képviselői közül elsősorban a halak, a madarak és emlősök köréből vett több fajt gondozásába. A gyűjtögető, szelektáló tevékenysége során a vadfajokból sok, megváltoztatott házi kedvencet produkált. A vadmurokból a sárgarépafajták, a vadmustárból a káposzta és karalábé népes fajtacsoportja, de a búza, a zab, a rozs, a kukorica, a szőlő, az alma, a körte, a meggy, a cseresznye, a barack- és szilvafélék népes arzenálja is napjainkban is megélvő vad ősökkel rendelkezik. A felsoroltak az

íz, a színek, a formák szinte végtelen sorozatai állandó munkát kínálnak a nemesítő ember számára. A fűszerként, gyógynövényként használt vad és nemesített növényváltozatok, továbbá a lágy és fás szárú dísznövények, de az egyéb ipari növények is permanens változatokat képviselnek. Az emberi beavatkozások olykor csodálatos módosulatokat produkálnak (pl. őszirózsa, dália, alma, szőlő stb.). Illusztrációként a termesztett szőlők családfáját ajánlom kedves olvasóim figyelmébe.

A tíz nemzetségből álló családban a Vitis nemzetség további két alnemzetségre – az Euvitisekre és a Muscadiniákra – tagolható. E kettő közül csak az utóbbiakhoz tartoznak a termesztett fajták.

Az Euvitis alnemzetséghez mintegy 70 faj tartozik, amelyek földrajzi előfordulásuk alapján a következőképp csoportosíthatók:

– észak-amerikai fajok (30 faj): ellenállnak a gombás betegségeknek, túriák a filoxerát (gyökértetűt). Csupán a Vitis Labrusca

ad közülük ehető gyümölcsöt, a többit (főként a *V. ripariát* és *V. rupestrist*) alanyfajtként használják a szőlőnemesítők. A Delaware és Noah direkttermő fajták labruscás ízükkel jelzik ezen eredetet.

– kelet-ázsiai fajok (40 faj): peronoszpóra, filoxéra érzékenyek, de jól tűrik a hideget. Az ehető gyümölcsű *Vitis amurensist* fagy-tűrő szőlőfajták előállításához használják.

– Európa, Észak-Amerika, Nyugat-Ázsia: az e területeken őshonos *Vitis sylvestris* (ligeti szőlő) az őse a természetett vagy kerti szőlőnek (tudományos neve: *Vitis vinifera*). Ez a kerti szőlő fajtákban és ezek további keresztezésekkel előállított változataiban a 10 ezres számot is felülmúlja!

A Nemzetközi Botanikai Kódex Az alábbi rendszertani egységeket/taxonokat különíti el a kerti szőlő faján belül: alfaj, változatscsoport, változat, fajtacsoport, változat, fajtacsoport, fajta, alfajta. Az időnként megjelenő szakkönyvekből vagy közvetlen tapasztalatokból is szerezhetünk multhatatlan élményeket a sokféle bor-, csemege-, vagy vegyes hasznosítású szőlőfajtáinkról. A szőlőnemesítésben mind a múlt században, mind napjainkban élenjáró képviselőkkel dicsekedhet hazánk. A múltban előállított nemes fajták/fajok tulajdonképp a vadon található ősből vagy ősből születnek a növények világában. Az ivaros úton – két, eltérő tulajdonságú szülőtől származó ivarsejtek találkozásával –, illetve a kívánt tulajdonságokkal rendelkező fajok/változatok vegetatív módszerekkel, azaz ivartalan úton történő szaporításával. Utóbbi esetben töosztással, vegetatív részek (gumó, levél, szár) meggyökereztetésével, vagy vegetatív részek (hajtás, rügy) másik növényre oltásával történik a kívánt növény szaporítása.

A magról szaporítást ivaros, a testrészek gyökereztetését, illetve oltását ivartalan szaporítási módnak nevezzük. Az ivaros

úton keletkező utódot ivaros, míg az oltással előállítottat ivartalan hibridnek nevezik. Az ivaros szaporítás során a két szülő örökítő anyaga keveredik, az ivartalan esetében viszont ez a keveredés elmarad. Az ivartalan szaporításkor tehát a kapott oltvány (akár vad, akár nemes növényre oltunk) genetikai állománya teljesen azonos marad, vagyis a ráoltott szülő tulajdonságai nem változnak. A gyakorlati növénytermesztésben természetesen tapasztalhatjuk, hogy a növények környezeti feltételeinek (talaj, időjárási és éghajlati feltételek, fertőződések, tápanyag-ellátottság, árnyékoltság stb.) eltérése, megváltozása esetén habitusra, színeződésre, cukortartalomra, fehérjetartalomra stb. nagy különbségek állhatnak elő ugyanazon növény (pl. gyümölcsfa) esetében. A tavalyi évben a szőlő és a gyümölcsök cukortartalma 20-30%-kal is kevesebb volt a legtöbb termőhelyen a csapadékosabb, hűvösebb időjárás következtében. A terméshozamok, magvak, termések fejlettsége a rossz vagy hiányos növényápolási munkák következtében is lényegesen megváltozhatnak (pl. nem ritkítjuk le a felesleges gyümölcsöket, nem metszük meg gyümölcsfánkat vagy szőlőnket stb.). Pedig rövid idő alatt nem változhatnak meg kultúrfajaink/fajtáink a környezeti hatásokra genetikai szempontból! Az optimális környezeti feltételek esetén termő gyümölcsfánk, gabonafajtánk hozza az elvárt termés mennyiséget és minőséget. Az élőlények tulajdonságait tulajdonképp a bennük található örökítő anyagok (sejtmagban lévő kromoszómák, illetve DNS/gének) hordozzák. A környezeti feltételek csupán átmeneti módosulásokat hozhatnak a fentebb jelzettek szerint. Az elmúlt évszázadban azonban voltak olyan kutatások (ld. micsuriniliszkenkői orosz-szovjet iskolák), ahol a már említett oltásos/vegetatív hibridizációt

hangsúlyozták, mert véleményük szerint a hibridszervezetek egyedfejlődési kora, a felnevelés tényezői hatnak az utódokra. Több éven át figyelték a morfológiai változásokat kísérleti alanyaikon. Paradicsomfajtákat 3-4 éven át vegetatív szaporították, s az utána történt ivaros keresztezéskor már tapasztalták azokat a várt, kedvező tulajdonságokat, amelyeket csak ivaros keresztezés útján nem sikerült produkálniuk.

Liszenko a szülői szervezetek öröklöttségének fellazítását tartotta a hibridizáció fő előnyének, mert véleménye szerint az ilyen szervezetek könnyen reagálnak, azaz jól alkalmazkodnak a megváltozott környezeti feltételekhez, vagyis így új tulajdonságok kialakítása is könnyebben érhető el. A felnevelési feltételek változtatásával (szabadföldi, laboratóriumi viszonyok váltogatásával) befolyásolhatták egyik vagy másik szülői tulajdonság megjelenését. A diákkorunkban tanított mentor-módszerrel közönséges meggyet keresztezett zselnice meggyel, majd a hibridet cseresznyére oltották, s az alábbiakat tapasztalták: a gyümölcs színét és alakját a meggytől, a gyümölcs elhelyezkedését, ellenállóságát a zselnice meggytől kapta, míg a gyümölcs nagysága, íze, növekedése az alanyként alkalmazott cseresznyére emlékeztetett. Ezt az igénytelen, hasznos hibridet ezután igen nagy, eltérő hőmérsékletű területeken elterjeszthették.

A vegetatív hatás mindenképp túlzás volt. Az mindenesetre elmondható, hogy még sok olyan kísérletezés szükséges a jövőben is, hogy az elég sok bizonytalansági tényezőt kiszűrjessék, s megnyugtató igazolások vagy cáfolatok szülessenek egy-egy elképzeléssel kapcsolatban

Következő írásomban a modern genetikai eljárásokkal kapcsolatban osztom meg gondolataimat kedves olvasóimmal

Dr. Laki Ferenc

„Nyisd hát ki kapudat, kincses Kolozsvár...”

Előadóként a VII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson

Vagy két évvel ezelőtt egy továbbított elektronikus levelet kaptam a Történelemtanárok Egyesületétől, amelyben arra hívják fel a figyelmet, hogy 2011 augusztusában rendezik a következő hungarológiai kongresszust, amelyre előadók és résztvevők jelentkezését várják. A megadott időpont akkor még valószínűtlenül távolinak tűnt, a közölt témalehetőségek és a konferencia-részvétel lehetősége mégis izgatta a fantáziámat, hiszen teljesen még nem veszett ki belőlem

sem a tudományos érdeklődés, sem a tudós környezetben való szereplés vágya. Másrészt Kolozsváron is nagyon rég töltöttem el már hosszabb időt, és kíváncsi voltam, miként változott a város a 90-es évek óta, tehát egyszerre kínálkozott számomra a tudományos munka és a kellemes nyári időtöltés lehetősége. Így – miután egyezkedtem szintén érdekelt öcsémmel – küldtünk egy bizonytalan szándéknyilatkozatot és egy hozzávetőleges előadascímet a szervezőknek, amelyre soká-

ig nem jött válasz. A közös előadás lehetőségét az motiválta, hogy míg én előadói és tudományos a tapasztalatokkal rendelkezem, öcsém pedig munkahelye révén közel van a forrásokhoz, és eleve olyan témát képzelünk el, amelynek szemléltetéséhez igénybe kellett vennünk informatikai tudását is. Már-már el is feledkeztünk arról, hogy mire is készültünk, amikor kiderült, hogy tervünket a szervezők figyelemre méltónak találták, és a részvételi szándék megerősítése mellett ezút-

tal egy rövid rezümét kértek a tervezett előadásról, és ez alapján döntöttek arról, beke-
rülhetünk-e a kongresszus előadói közé. Vé-
gül 2011 elejétől már tudtuk, hogy előadó-
ként is számítanak a részvételünkre.

A mostani hungarológiai világkongresszus immár a hetedik a sorban, 1981 óta vál-
tozó helyszíneken ötévente rendszeresen
megtartják, legutóbb Debrecen volt a házi-
gazdája. Monumentális találkozója ez a ma-
gyarságtudomány és rokon tudományok
avatott művelőinek, ahol – miközben új tu-
dományos eredményekről értesülhetünk –
testközelből találkozhatunk kiváló tudósok-
kal, kutatókkal, ráadásul a szervezők és a kí-
sérőprogramok jóvoltából számos kulturális
élményben is részesülhetünk. A résztvevők
köre nemzeti hovatarozás szempontjából is
rendkívül széles, hiszen egyrészt a magyar-
ság mindegyik régiójából képviseltette ma-
gát, de az idei előadók között japán, norvég,
német, szlovák, litván, lengyel, bolgár, finn
kutatókat is találhattunk. De annyiban is szé-
les az előadók és résztvevők spektruma,
hogy éppúgy találhatók közöttük a tudomá-
nyáguk legkiválóbbjai közé tartozó aka-
adémikusok vagy kutatói pályájuk elején járó
fiatal doktoranduszok, mint ahogy műkedve-
lő, érdeklődő értelmiségiek és egyetemi hall-
gatók is. A 2011. évi kongresszus fő témája
„Nyelv és kultúra a változó világban” volt,
ezen, még az előző, debreceni találkozó vé-
gén meghatározott tematika köré gyűjtötték
az előadókat. A konferencia idén összesen 9
szekcióban (hungarológia, irodalomtudo-
mány, művészettörténet, néprajz, nyelvészet,
szociológia/ politológia, történelem, zene-
színház- és filmtudomány) működött, de va-
lamennyi szekcióban újabb alszekciókba, il-
letve tematikai hasonlóság alapján ún. pane-
lekbe sorolták a mintegy hatszáz előadót. Az
egyes panelek tág témáit a szekciók vezetői
előre meghatározták, az előadók ezekhez
igazodva jelentkezhetek előadással a kong-
resszusra. Saját előadásunkkal a néprajz
szekció Tárgyak és kontextusok című panel-
jébe kerültünk, bár témánk legalább annyira
történelmi, amennyire néprajzi jellegű volt.
*Székegyháza egy sváb faluban. Etnikumok és
népcsoportok összeolvadása a jelképek és
megemlékezések tükrében* címmel arra tet-
tünk kísérletet, hogy szemléltessük, miként
is tükrözik Csátalja községben az 1990 és
2010 között állított emlékművek, hivatalos
megemlékezések a lakosság etnikai összeté-
telének változását. (Az előadás szerkesztett
változatát következő számunkban olvashat-
ják.) Baját és környékét a kongresszuson tu-
domásom szerint rajtunk kívül ketten képvi-
selték: az Eötvös József Főiskola rektora,
Majdán János *A vasutak szerepe a moderni-*

zációban, a főiskola korábbi
oktatója, Maruzsa Zoltán pe-
dig *Emlékezet és valóság –
Konrad Adenauer memoárja
alajján* címmel egyaránt a
történelem szekcióban tartott
előadást. A szekcióelőadások
mellett néhány nagyobb ér-
deklődésre számot tartó, a
kongresszus témájához szo-
rosan kapcsolódó plenáris
előadást is tartottak, továbbá
ezekkel párhuzamosan ma-
gyarságtudományi szimpózi-
umra is sor került, egyúttal
a rendezvény adott alkalmat a Nemzetközi
Magyarságtudományi Társaság közgyűlésé-
re és tisztújítására is.

A rendezvénynek ebben az évben a ko-
lozsvári Babe°-Bolyai Tudományegyetem
adott otthont, ám a konferencia kihelyezett,
csütörtöki napján a marosvásárhely-
koronkai Sapientia Erdélyi Magyar Tudu-
mányegyetemen is hangzottak el előadások.
Kolozsvár ezekben a napokban a szokásos-
nál egyébként is hangosabb volt a magyar
szótól, hiszen a kongresszust megelőző hé-
ten került sor a városban a Magyar Napok –
a résztvevők szerint rendkívül sikeres – kul-
turális rendezvénysorozatára, míg augusztus
22-étől (nagyreszt) magyar tudósok, kutatók
vették birtokba a belvárost. A rendezvény fő-
védnökségét egyébként Románia elnöke,
Traian Băsescu és Schmitt Pál magyar köz-
társasági elnök vállalta. (Utóbbi jelen is volt
a kolozsvári Operában tartott ünnepélyes
megnyitón, míg a román elnök levélben kö-
szöntötte a résztvevőket.) Az esemény any-
nyiból is különleges volt, hogy ezúttal ma-
gyar feliratok is fogadták a kolozsvári egye-
temre látogatókat, mert az egyébként egyes
tannyelvű egyetemen annak ellenére sincs
egyetlen magyar nyelvű tájékoztató szöveg
még a magyar karokon sem, hogy az egye-
tem rektora, Andrei Marga is hangsúlyozta a
magyarok (és németek) kiemelkedő szerepét
Románia és Erdély tudományos életében. A
kolozsvári egyetem külső megjelenésében,
elrendezésében némileg hasonlít a szegedi
egyetem bölcsészkarára, főépülete a város
patinás épületei közé tartozik. (A marosvá-
sárhelyi intézmény ellenben a modernitást
képviseli, a közelmúltban átadott intézmény
e kihelyezett nappal is igyekezett magát
megmutatni a világnak.) A nagyobb kolozs-
vári tantermek általában valamely román tör-
ténelmi személyiség vagy uralkodó nevét vi-
selik, csak elvétve őrzik magyar tudósok em-
lékét is. A „kincses város igyekezett kiváló
házigazda lenni; nemcsak a kongresszus
programját állították össze nagy műgonddal,

Az egyik konferenciahelyszín, a BBTE Történelmi Intézete

de már a megérkezés előtt alaposan tájékoz-
tattak a szállás- és étkezési lehetőségekről,
helyi közlekedésről, a város egyéb látnivaló-
iról, de még arról is, mely helyeken lehet ma-
gyar szóval is könnyen boldogulni.

Előadásunkhoz gazdag képi anyagot és
powerpointos bemutatót is készítettünk, így
– bár a többi előadóhoz hasonlóan – össze-
sen csak 20 perc állt rendelkezésünkre, a fel-
készüléssel együtt hónapokig dolgoztunk az
anyagban, amelyet aztán természetesen jelen-
tősen rövidítenünk kellett. Eleinte abban is
reménykedtünk, hogy – ha már témánk e két
népcsoport történetéhez kapcsolódik – támo-
gatásokat kaphatunk a magyarországi néme-
tek, illetve a bukovinai székelyek szövetségétől,
ám végül egyikük sem járult hozzá
költségeink (utazás, szállás, részvételi díj)
csökkentéséhez. Csátalja polgármestere ígért
ugyan hozzájárulást, ám végül ezt sem kap-
tuk meg. Egyedül munkahelyeinktől (a III.
Béla Gimnáziumtól, illetve a Magyarországi
Német Kulturális és Információs Központ-
tól) kaptunk anyagi segítséget, amelyet ez-
úton is köszönünk. Szerencsére tapasztalata-
ink olyanok voltak, hogy így sem érezhettük
kidobott pénznek saját ráfordításunkat.

Végül egy hetet töltöttünk a városban,
ahol a konferencia reggeltől estig tartalmas
elfoglaltságot nyújtott, gyakran fájó szívvel
kellett lemondanunk érdekesnek ígérkező el-
adásokról, hogy egy-egy másikat meghall-
gathassunk. Így is olyan kiváló és nagynevű
előadókat láthattunk-hallhattunk, mint Pritz
Pál, Gyáni Gábor, Szakály Sándor, Pálffy
Géza, Zsoldos Attila vagy éppen ifjabb
Bertényi Iván (ezúttal csak a történészeket
említettem), míg saját (néprajzi) szekciónk-
ban olyanok társaságában mutattuk meg ma-
gunkat, mint a kolozsvári néprajzoktatást
megalapító, a konferencia megszervezésé-
ben is oroszlanrészt vállaló Pozsony Ferenc,
Keszeg Vilmos és Kőnczei Csongor, vala-
mint számos neves magyarországi és kárpát-
medencei néprajzkutató, pl. Balassa M. Iván,
Barna Gábor vagy éppen Balogh Balázs és

Kolozsvár jelképe, a Mátyás-szobor

Fülemile Ágnes, de a sor még hosszan folytatható lenne. Néhány külföldi előadó önmagában is érdekes színpontot jelentett: egy fiatal japán kutató, Kimura Kaori pl. a Rajk-per moszkvai és belgrádi visszhangjáról tartott – angol nyelvű – előadást. A többségében magyarul elhangzó referátumok mellett helyenként angol, valamint (főleg a hungarológiai szekcióban) finn nyelvű előadásokat is lehetett hallani. Az előadások témái között pedig éppúgy hallhattunk a legújabb kutatások eredményeiről, mint ahogy népszerűbb, nagyobb közönségsikerre számító érdekességekről is. Természetesen volt bennünk izgalom, afféle műkedvelő néprajzsként miképp álljuk meg a helyünket a nagyevű tudósok között, de inkább biztatást és kedves szavakat kaptunk tőlük, mintsem lenézést vagy kioktatást. Augusztus 26-án, pénteken tartott előadásunkhoz több kérdés és elismerő hozzászólás érkezett, így talán elmondhatjuk: nem vallottunk szégyent vele. (Sőt, mint utóbb kiderült, voltak olyanok is, akik kifejezetten előadásunk témája miatt látogattak el a néprajzi szekcióba.) Alszekciónban csupa olyan előadás hangzott el, amely tárgyak jelentőségét vizsgálta kisebb és nagyobb közösségekben, legyen szó akár épített örökségről, ruházatról, illatszerekről vagy éppen csipkés ruházatról.

A szigorúan vett tudományos programok mellett megvolt a kulturált szórakozás és a kötetlen beszélgetések lehetősége is. Két alkalommal is állófogadáson köszöntötték a résztvevőket: előbb a város – személyesen jelen nem lévő – a polgármestere, Sorin Apostu, majd az egyetem rektora révén. E fogadásokon végre találkozni lehetett más szekciókban működő régi ismerősökkel, barátokkal, illetve új ismeretségek is kötődtek. Én örömmel üdvözölhettem egykori egyetemi oktatómat, a ma az Akadémia kisebbségkutató intézetében dolgozó Bárdi Nándort

(neki köszönhetően jártam valaha először Erdélyben), a németországi kutatásaimban sokat segítő müncheni Magyar Intézet vezetőjét, K. Lengyel Zsoltot, vagy éppen egyetemi éveim egyik kiváló barátját, ma a szegedi egyetem nyelvész docensét, Németh Miklóst. De szerveztek városnézést, sőt a kongresszus szerdai napján a résztvevők három kirándulás közül választhattak: mi az eddig általunk nem látott Mezőség mellett döntöttünk. (A résztvevők másik csoportjai Kalotaszeg/ Bánffyhungad,

illetve Nagyenyed/ Torockó felé vette az irányt.) Ennek során ellátogattunk a szélesebb közvélemény számára börtönéről nevezetes Szamosújvárra (ahol egyébként a legjelentősebb erdélyi örmény-magyar közösség él), majd a Bánffy-kastélyról és a menyecskeíróiról is híres Bonchidára utaztunk, végül Válaszúton zártuk a napot. Utóbbi nemcsak arról nevezetes, hogy Wass Albert születési helye, hanem arról is, hogy itt működik a bennünket személyesen kalauzoló Kallós Zoltán néprajzkutató s jeles gyűjtő alapítványa, amely ebben a szórványrégióban magyar nyelvű iskolát tart fenn, és nyári táborok szervezésével igyekszik életben tartani az erdélyi néptánckultúrát. Az alapító gazdag múzeumot is létrehozott, amelyben valamennyi ott élő népesoport hagyományait, viseleteit, mindennapi életét bemutatják. A napot itt egy közösen elköltött vacsora zárta, amelynek része volt a „Kallós-cseppeknek” álcázott pálinka megköstölése, de az egyik növendék érzelmes ballada-előadása is. A marosvásárhelyi kihelyezett napon is volt városnéző program, de miután itt már többször is jártunk a közelmúltban, így itt inkább a helyi barátokkal való találkozást választottuk, habár a városháza tornyából való kitekintést és a Bolyai Líceumban tett rövid látogatást nem hagyhattuk ki. A további kísérőprogramok között szerepelt orgonakonzert, irodalmi témájú kerekasztal-beszélgetés, könyvbemutató és -kiállítás, fotó- és képzőművészeti kiállítás is. Mi örömmel vettünk részt szekcióvezetőnk, Tötszegi Tekla muzeológus vezetésével a megújult néprajzi múzeum tárlatvezetésén, illetve a kongresszus egyik utolsó programjaként tettünk egy közös sétát a Házsongárdi temetőben. Ennek során Gergelyné Tőkés Erzsébet, a Házsongárd Alapítvány vezetője volt a kalauzunk, aki nemcsak hírneves személyiségek végső nyughelyét mutatta meg, ha-

*Mátyás szülőháza előtt,
nyakamban az akkreditációs kártyával*

nem arról a küzdelemről is mesélt, amellyel igyekeznek megvédeni a sárkeret kultúrrombolástól és a „temetői maffiak” kártevésétől. Az egyhetes kongresszus programját gálavacsora zárta, igaz, nélkülünk: ennek borsos ára kissé elriasztott a résztvételtől, ráadásul a kongresszus első napjaiban szerepelt barátaink és ismerőseink nagyrészt el is utaztak már Kolozsvárról.

Mi még a vasárnapi napot is itt töltöttük el; végre kicsit hosszabban találkozhattunk helybeli barátainkkal, megnézhattuk a belváros ismert és kevésbé ismert részeit, sőt még néhány olyan kiállítást is megnézhattunk, amelyeket az előző heti Magyar Napok alkalmából rendeztek. Szállásadónk, az Apafi Mihály Református Kollégium házimestere jóindulatának jóvoltából szobánkat egészen a késő esti indulásig nem kellett elhagynunk, így kényelmesen sétálhattunk a városban, és adhattuk át magunkat a kulturális és kulináris élvezeteknek. Hazautazásunk ugyan a bennünket szállító járat műszaki hibája miatt nem volt egészen zökkenőmentes (a kényelmes nagy busz helyett egy szűkebb transzporter fedélzetén érkezünk Budapestre), ám kolozsvári napjainknak ez volt az egyetlen apró szépséghibája.

Jó volt ott lenni; örültünk, hogy részesei lehettünk egy nagyszabású, izgalmas eseménynek, és nemcsak szemlélődőként, hanem aktív résztvevőként tapasztalhattuk meg a kongresszus hangulatát. Úgy gondoljuk, Kolozsvár tisztességes vendéglátója volt az eseménynek, és nagyon várjuk az előadások írott változatát tartalmazó kiadványt, mert abban végre azokat a tanulmányokat is olvashatjuk, amelyeket idő hiányában vagy a helyszínek távolsága miatt nem hallgathattunk meg. A következő hungarológiai kongresszusra pedig öt év múlva, Pécsen kerül sor.

Dr. Mayer János

Ladikkészítés Szeremlén

A vizekkel körülvett falu a Dunán lezajló ármentesítésekig bizonyíthatóan legalább hétszer változtatott helyet. A költözések során az emberek a Duna jobb és bal partján is alakítottak ki új lakóhelyet, így a későbbi időkben ebből kifolyólag sok vita keletkezett, melyek peranyaga számos jól felhasználható információt tartalmaz. A perekben sok esetben említik meg a csónakokat is. Itt térnek ki röviden a csónak és a ladik közötti különbségre. A csónak fából kifaragott vízi alkalmatlóság volt, míg a ladikot deszkából állítják össze. A forrásokból kiderül, hogy a szeremeleiek legfontosabb közlekedési eszköze a csónak volt. Az emberek csónakot használtak a halászathoz, az állatok szállításához, a szállásaikat is csónakon közelítették meg, valamint a halottaikat is csónakon vitték a temetőbe. Minden családnak volt csónakja, akadt olyan is, amelyiknek több is. Magára a csónakra olyan perekben találjuk a legtöbb utalást, ahol a csónak alapanyagául szolgáló fát tilalmas helyről vágják ki.

Az általam kérdezett adatközlők már nem foglalkoztak csónakok készítésével, így ennek a típusnak a készítéséről csupán a Magyar Néprajz III. kötetében találtam rövid utalást (Juhász Antal, 426. old.): „Fejszével adták meg a csónak formáját, belsejében kifaragták az erősítő keresztfalat, mely ülőhelyül is szolgált, majd szaluval, kapaccsal mélyítették. A belsejébe nádat raktak és meggyújtották. A füstszivárgás helyét szurokkal, gyantával vagy fával foldozták be. Megpörkölték a külsejét is, majd marhatrágyás vízzel kívül bekenték, hogy bírja az időjárás viszontagságait, s ne repedezzen.”

Az általam felkeresett két szeremlei ladikkészítő, Lóki Tamás és Fábíán „Szeles” József eltérő módon tanulta a mesterséget. Lóki Tamás első ladikját 2000-ben készítette el Elek Csabával egy *Horgászcsónak házilag* című cikk alapján. (Antos Zoltán – Berényi János – Vigh József: Dunai horgászkalauz, 1969. 96-100. old.) A cikk tartalmazza egy négy méter hosszú ladik főbb paramétereit, a készítés folyamatát, valamint az elkészítés során szükséges szerszámokat. Az első csónak elkészítése során Fábíán József is segítséget nyújtott, de a többi csónakot már egyedül készítették. Lóki Tamás már többféle csónakot készít, többféle minta alapján, a megrendelő igényei szerint. A készítés során használt szerszámok, anyagok már a modern kort tükrözik. Általa használt szerszámok: vas-

za, bak, sűrűbb-ritkább fogú fűrész, faék. Az általa készített ladikok alapanyaga fenyőfa, mégpedig borovi vagy lucfenyő.

Fábíán „Szeles” József negyven éve foglalkozik ladikkészítéssel. A mesterséget még halász korában tanulta egy idős halásztól 1965-ben. Elmondta, hogy nem is volt ez annyira tanítás, inkább csak elleste a ladikkészítést az idős mestertől. Nem is tudja megmondani, azóta már hány ladikot készített, de arra biztosan emlékszik, hogy a 80-as években volt olyan nyár, amikor tizenhat ladikot is elkészített. Az ő szerszámjai a régebbi időket tükrözik: szorító, sablon, kalapács, gyalu, véső, kötél, spanifer. Az általa készített ladikok alapanyaga vörösfenyő, de szerinte legalkalmasabb a vörös fűz. A ladik far és orrtőkéjét tölgyfából készíti. Ladikjainak formája is a régebbi, dunai ladikok formáját tükrözi.

Néhány szóval kitérnék a dunai, és a tiszai ladikok közti különbségre. A dunai ladik oldala ívesebb, valamint az összehúzás során is nagyobb ívet adnak a ladik aljának. A tiszai ladik oldala egyenesebb, az alja szélesebb és kevésbé íves. Fontos kitérni a dunai, valamint a tavi, holtágra készített ladikok közti különbségre is. A holtágra készített ladikok rövidebbek, ez körülbelül négy-öt méter. Az oldalfaluk alacsonyabb, valamint a ladik fenékszélessége is keskenyebb, körülbelül egy méter. A dunai ladikok hosszabbak, amire azért van szükség, hogy a nagyobb hullámszásban ne csapjon be a víz. Szintén ezt szolgálja a magasabb

Pihenő szeremlei ladikok a Dunán

oldalfal is. A csónakmotorok elterjedésével a ladikok alakja is megváltozott. Az eddig mindkét végén pörge ladik a faránál elveszíti íveltségét, így ha motort szerelnek rá, akkor jobban siklik a vízen. A holtágakon, tavakon használt ladikok megőrizték pörgőségüket, mert ha az ember beleül a végébe és onnan evez, akkor a ladik eleje jobban kiemelkedik, ami a haladást könnyíti. Az újabb időkben szabályt hoztak a Dunán használt ladikok építésével kapcsolatban. A ladikra kötelezően kell hablécet tenni, valamint a ladik aljába taposólécet is kell rakni.

A következőkben egy átlagos öt méter hosszú holtágakon használatos pörge ladik építésének folyamatát írom le. Egy egyszerűbb ladik készítése ideje, ha az ember sokat dolgozik rajta, és minden elsöre sikerül, körülbelül két napot vesz igénybe. Fábíán József elmondta, hogy „fiatal koromban, ha jobban nekifogtam, két nap alatt elkészült a ladik, mára már egy hét is kell neki”.

A ladik paramétereit (Fábíán József elmondása alapján): fartőke 60 cm széles, mélysége 20 cm, Orrtőke 52 cm, mélysége 18 cm, oldala 42 cm mély, fenék szélesség közepén egy méter. A középső bókony (mrevítő borda) egy méter széles, az első kető 98 cm, a ladik elején és végén lévő két bókony mérete változó. A bókony és a ladik oldalpalánkjá 100-107 fokos szöveget zár be.

A faanyag kiválasztása rendkívül fontos. Ha a ladikot alkotó fa nem kellőképpen száraz, akkor a készítés során a készítő megcsalatozik a méretezésnél. Ha az alapanyag vizes, akkor a ladik elkészítése után a fa száradásával rések keletkeznek a deszkák illesztései között, ami a tömítést rögzítő alumíniumlapokat is elhajlíthatja. Az alapanyag kiválasztása olyan szempontból is fontos, hogy a nem megfelelő alapanyag a ladik haladási sebességét is csökkentheti. Továbbá a faanyag kiválasztásánál fontos szempont, hogy a deszkák ne legyenek csomósak, ne legyenek megvetemedve, megcsavarodva. A csomós deszka a ladik összehúzása során elpattanhat, megrepedhet, drága anyag pedig kárba vész. A csónakkészítésre alkalmas faanyag a vörös fenyő, a borovi fenyő, lucfenyő és a vörös fűz. Az orrtőke, fartőke és a bókonyok alapanyaga tölgy, esetleg kőris.

A bükk nem alkalmas ilyen célra, mert gyorsan elkorhad. Továbbá a faanyag annál jobb, minél több ideig pihentetik a vágás után, mert akkor a fában lévő feszültség is „kipihen” magát.

A ladik összeállítását Fábíán József így mondta el: Első lépés a fenék kiszabása. A deszkákat egymás mellé fektetve kimérjük a ladik hosszát, majd a ladik közepét. A ladik közepétől oldalirányban ki kell mérni az egy métert, ami a ladik fenékszélessége lesz. Ha ez elkészült, fel lehet tenni az első bókonyt a ladik közepére. Figyelni kell arra, hogy a fenék deszkái között rést kell hagyni, mert ha szorosan egymáshoz vannak illesztve a deszkák, akkor a vízre tételt követően megdagadó deszkák eltorzíthatják a ladikot az oldalak szétfeszítésével. Oldalirányban akár másfél centit is tághat a deszka. A középső bókony pontos elhelyezése után jöhet a többi bókony is 98 cm-re egymástól. A deszkákat a bókonyra szöggel rögzítik. Fábíán József erre a célra 60-as szöveget használ. A bókonyok feltétele után jöhet az orr és a fartőke felhelyezése. Fábíán József többször is hangsúlyozta, hogy a legfontosabb a pontosság. A bókonyok, az orr és a fartőke feltétele után az oldaldeszkák kerülnek fel a ladikra. Az oldaldeszkák feltétele után jön a ladikkészítés legnehezebb és legtöbb odafigyelést kívánó része, az összehúzás. Az összehúzás során nyeri el a ladik a jellegzetes pörge alakját. A ladik összehúzásakor a ladik elejét és végét egymás felé húzzák kötél, újabban spanifer segítségével. A ladikkészítés ezen szakaszánál nagyon kell figyelni, mert ha az ember túlerölteti, akkor elpattanhat a deszka. Ha a deszkában túl nagy a feszültség, akkor kisebb mértékben kell meghajlítani, és pihenni kell hagyni, majd másnap lehet folytatni az összehú-

zást. Az összehúzás jól bevált módszere az is, hogy a művelet során forró vízzel locsolják a deszkát, ami az összehúzást teszi könnyebbé. Ha az összehúzással elértük a kívánt hajlítottságot, akkor az oldalakat teljesen rögzítjük az orr és a fartőkéhez. A ladik a folyamat lezárásával nyeri el végleges formáját, de ez nem jelenti azt, hogy vízre tehető. Az összehúzást követi a ladikkészítés legidőigényesebb munkaszakasa, a lemezelés. A lemezelés során a deszkák közötti réseket tömítik el. A tömítő anyag az idő múltával folyamatosan változott. Régebben mohával, kenderkóccal tömítették a réseket. A későbbi időkben indigópapírral, vagy kátrányos újságpapírral tömítették a réseket. Mára a bicikli belső gumi, valamint a szilikonos tömítés is használatos eljárás. A bicikligumis tömítést elsősorban Fábíán József használja, míg a szilikonos tömítést Lóki Tamás. A tömítésre minden esetben egy bádognál vágott csikot erősítenek apró szögekkel, 20-as szöggel vagy kapcsokkal, gép segítségével. A kapcsos rögzítés meggyorsítja a munkafolyamatot.

A tömítést követően a ladik kátrányozása következik. Ezzel a művelettel védik a ladik deszkáit a víztől és az időjárás viszontagságaitól, valamint plusz tömítőanyagként is szolgál. Napjainkra azonban betiltották a kátrány használatát, így újabb és drágább anyagokkal kell a fa részek védelmét megoldani. Szokás továbbá a ladikot elmeríteni a vízben, hogy a deszkák megdagadjanak, és a ladik véglegesen összeálljon.

Helyreigazítás

Szeptemberi lapunk tévesen 250. sorszámmal jelent meg. Helyesen: 251.

Egy ilyen módon elkészített ladik élettartama akár húsz-harminc év is lehet. Ez sokban függ attól, hogy használója mennyire vigyáz ladikjára. Természetesen az idők során a deszkák elrohadhatnak, megvetemedhetnek, de a rossz deszkákat ki lehet cserélni.

A ladikkészítéssel kapcsolatban még egy dologra szeretnék kitérni, ez pedig a habléc. A hablécet a ladik felső részére, oldalra erősítik fel. A habléccel kapcsolatban több véleményt hallottam, jót és rosszat is egyaránt. A habléc védi a ladik oldalát a sérülésekkel, ütődésekkel szemben, amit evezés közben, a ladikok egymásnak ütődésekor, a karóhoz való kikötéskor, és a karóhoz való súrlódáskor szerezhet. A habléc negatív tulajdonsága az, hogy az oldal és a habléc között némi rés marad. A ladik döntött oldala miatt a víz megáll ebben a résben, mely a ladik oldalfalának gyorsabb rohadását idézheti elő. A két ladikkészítő közül Fábíán József, ha teheti, nem tesz hablécet ladikjaira, míg Lóki Tamás a habléc használata mellett döntött.

Rendkívül fontos a ladikok karbantartása. Ez évenkénti kátrányozást jelent, valamint a hidegebb teleken a ladik vízből való kiemelését, hogy a befagyó víz ne rongálja meg.

Kis Zoltán

Juhászok cimborázása a Három Kereszt csárdában

Alig több mint kétszáz éve a Bajáról északra vezető országút a mai Sükösd falu déli végén kétfelé ágazott. Az egyik ága észak-nyugat felé vezetett a mocsarak, víz-állások, göröndök, palék között fekvő régi sükösdői faluhelyhez. Ezt a területet nevezük ma Ó-Sükösdnek. A másik út pedig észak-kelet felé kanyarodott, Nádudvar irányába. Ennél az útkereszteződésnél állt a Három Kereszt vendégfogadó, amely elnevezését az egykor ott meglévő kálváriáról kapta. A latin szövegekben szereplő „Tres kruscs” felirat nemcsak a szakrális műalkotás-együttesre vonatkozott, hanem arra a hátságszéli területre is, ahová a 19. század elején a kalocsai érsek Sükösd népét telepítette. Itt álltak korábban a falusiak szállás-

kertjei. Az első katonai térképfelvételt készítő német mérnökök a vendéglátó helyiséget „Drey Kreütz W:h:”, a gazdasági telepelyeket pedig „Sziköst Szállás” felirattal jelölték a mappán.

Mindszenty Antal komáromi táblabíró *Egy fordulás az Alföldön* című 1831-ben papírra vetett úti leírásában a következőket írta a helyről: „Három-Kereszt vagy Új-sükösd. Falut, mellyet Három-Keresztnek azért neveznek, mivel ez előtt több eszterdőkkel nem volt itt egyéb egy magános Vendégfogadónál, a’ mellette való magas dombon pedig három fa keresztnél. 1809-ben az O Sükösdiek közül – kiknek határához tartozik – némelyek ide szálásokat kezdtek építeni, azolta pedig a’ Várme-

gye és az Uraság parancsolatjából, a’ pályában feküdt O Sükösdöt oda kellett hagyni a lakosoknak; a’ kik lassan lassan ide már új helységet építettek, a’ kiknek legbajosabb volt derék templomjokat oda hagyni.” (Tudományos Gyűjtemény 15. évf. IX. 3–68.)

A kocsmák, vendégfogadók gyakori betérői voltak a határban legeltető pásztorok, akikből könnyen válhatott betyár, zsvány, útonálló a szabadabb élet és a kedvezőbb anyagi helyzet reményében. A jobbágytársadalomnak ez a rétege a csárdákra nemcsak evő-ivó- és búvóhelyként tekintett, hanem mint a kereskedelem/árucserre és nem utolsósorban az információáramlás fontos helyszínére.

A Három Kereszt vendégfogadó és a Sükösi Szállások
1783-ban

A levéltári források segítségével a pásztor-társadalom hétköznapi életének egy szeletéről kapunk képet, mégpedig a „szabadidő”, szórakozás alkalmával elkövetett tolvajlásról. Az ügyről a kalocsai úriszék jegyzőkönyvi lapjairól értesültem, amelyeket a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltárban (KFL. III. 6. a. 33. d.) őriznek.

A történet központi szereplője a sükösi Sipos Márton gazda számadó juhásza: Ribánczki János. A név első olvasatra délszláv nemzetiségűnek tűnik, a névetimológia alapján történő nemzetiség-meghatározás buktatóira azonban már több kutató felhívta a figyelmet. A szóban forgó személyről jegyezték fel egy 1803-as pásztor-összeírásban, hogy csak a magyar nyelvet ismerte, vallását pedig pápistaként vetették papírra. (Báth János *A Baja környéki pásztorok nemzetisége 1803-ban*. In: u.ő. szerk.: Bács-Bodrogtól Bács-Kiskunig, Baja-Kecskemét, 2003. 7-26.) A harminc esztendő, kalocsai születésű, római katolikus vallású személy feltehetően a „pápis-ta rákok”: bunyevácok, ráchorvátok nemzetiségéből asszimilálódott a magyarok közé a 19. század elejére.

Ribánczky János öccsével, Józseffel és két rémi juhással, Szetykó Ferencsel és Szarvas Pállal 1804. július 10-én, kedden össze „cimboráskodott” a Három Kereszt csárdában. Szetykó Ferenc Lázár Jánost, Szarvas Pál pedig Cifra Mártont szolgálta juhászként Rém falu legelőin. Baja környé-

kén a legtöbb magángazda ugyanis a 19. század elején nem közösségi, hanem önálló nyájban legeltette jószágait. Az ilyen állattartási mód az alföldi agrárvárosok cívis gazdáinak magánnyáj-as állattartásához hasonlítható. Valószínűleg a juhtartás általános fellendülésével hozható kapcsolatba.

A fent említett napon a négy pásztor a jóízű kvaterkázását követően távozni készült a kocsmából. Hárman közülük már elhagyták a helyiséget, miután a konyhában hátra maradt ifjabb Ribánczky káromkodni kezdett. A csanádi Paprika János gazda juhásza, Zombay István ekkor így szólt a kocsmáros-hoz: „Meg köll a száját verni Ribánczky Jóseffnek azért a káromkodásért!”

A történet folytatásaként hosszabban idézünk Szerletics Mihály sükösi bíró 1804 júliusában az úriszéknek írott leveléből:

„Ribánczky Jóseff néki esett, és hajánál fogva a földre le rántotta, ezt látván a kortsmáros, ki vezette ösmét Ribánczky Jósefet, de ez nem, hogy el ment volna békességgel, hanem fönt említett három Juhász társait visza kiáltván, azokkal együtt /: mint hogy Zombay Istványt el rejtette a pintzében /: az kortsmáros szoba ajtaját bé akarták törni, mellyet a kortsmáros nékiek ki nyitni kéntelen volt, de Zombay Istványt ott nem találván, ismét a bor italhoz fogtak. Éjjeli tíz óra tájban mentek ki onnet, Ribánczky Jóseff a Juh nyájhoz tért, a Báltya pedig Ribánczky János az említett két Rémi Juhászokkal együtt Zombay Istványon boszút akarván állani, Csanádi Szállásokra értek, és Zombay Istvány gongya alatt lévő Juh nyájra reá ütven erőszakkal egy harangos legjobb vezér ürüt, mellyrül az harangot le vették, és a közel levő kútban vetették, és még azonkívül /: a mint a gazdák vallják /: hat darab birkát az akolból el vitték. A Juhászné ki akkor maga volt a Juhok mellett, lármát ütött, de segítségére senki sem érkezett, és hogy az egyik tolvaj igen sebessen bottal tsapott a Juhásznéhoz, s' el nem találtan a Juhászné meg ijedvén, el Szalatt a Juhoktul; kevés idő mulva a Férje Zombay Istvány, ki az alatt a Három Kereszti Csárdánál vala el rejtve, megérkezett, és regvelre lelvén, midőn a gonosztevőknek a Szállás mellett levő homokokban

látszó nyomaikat vizsgálta, azonnal fel emérte, és mingyárt a Gazdáival együtt egyenessen ment Ribánczky János Juhásznak nyájához Sükösi határban, kihez éppen olly üdőben érkeztenek, midőn már az vezér ürüt meg-nyúzta, és a füleit eltsapván, a kutyának vetette, de már látta, hogy utol érettetett, azért mingyárt megvallotta vétkeit, és tíz darab birkát önként ajánlott, tsak hogy sem ötett, sem a Rémi Juhászokat továbbá a Gazdák ne keressék. Erre nézve a Gazdák mind a le-vágott ürünek húsát, és bőrit el-vitték, mind pedig Ribánczky Jánosnak 12 darab birkáit elhajtották, úgy azután tett jelentésekre Ribánczky János meg-árestáltatott, és kérdésre vétetvén, önként tett vallása írásban fel-jegyeztetett.”

Amint azt Petőfi Sándor költőnk is megverselte, a juhászok számaron közlekedtek a 19. században. A tanúvallatás során az is kiderült, hogy Szetykó Ferenc szamarat cserélni ment a sükösi Rác János juhászhoz, amely útra a sógora, Szarvas Pál csak elkísérte. A szamar nemcsak közlekedő eszköz, hanem teherszállító is volt, jelent esetben a lopott birkákat vitték rajtuk.

Az idősebb Ribánczky bevallása szerint csak három birkát hajtottak el a pásztor-szállására, ahol azokat levágta és megnyúzta. A helyszínre érkező csanádi juhos gazdák elkobozták a húst, és a bőroket. A bűnt elkövető személy tíz birkát ígért a csanádiaknak, hogy eltussolja az ügyet. A sértettek azonban ezt nem fogadták el, hanem önkényesen tizenkettő birkát tereltek el Sükösdről.

Ribánczky Jánost korábban már többször ítélték el birkalopások miatt, és minden esetben 12 pálca botütést róttak rá. Az egyik alkalommal öt lopott birkát hajtott Hildre az öccséhez, amelyeket később anyagilag is térítenie kellett. Máskor pedig megvert egy embert, aki lopott birkákat ismert fel a nyájában, ezért a tizenkét botütésen kívül 1 forint 30 krajcárt is kellett fizetnie. Bűnösünk a csanádi birkalopást is megúsza a testi fenytéssel.

Jómagam mindig nagy érdeklődéssel olvasom az úriszéki bíráskodásról szóló több száz éves iratokat. A poros papírokon a korabeli népelet elevenedik meg előttem. Történet-néprajzi adatok bújnak meg a vizsgálandó ügy mellékeként a tanúk által elmondott, és a nótárius tollával lejegyzett sorok között. A források nyújtotta információk mellett mindig rácsodálkozom a több száz évvel ezelőtti bíráskodás zökkenőmentes és gyors lezajlására, amelyből napjaink illetékes szakemberei is tanulhatnak!

Kothencz Kelemen

A rádiójáték

Karthágó kiváló stratégiája, Hannibál első győzelmeit nem csupán kiemelkedő hadvezéri képességének köszönhetette. Családjában, a Hamilcar katonadinasztriában a kémiszolgálat megszervezésének ősi hagyományai éltek. Az ellenség helyzetének, erejének, szándékainak ismerete nélkülözhetetlen előfeltétele a diadal kikényszerítésének. Az ókorból megörökölt arany szabály alapulvává vált a következő évszázadok hírszerző és kémelhárító szolgálatának is. Az információ azonban gyorsan avulhat, sőt érdektelenné válhat, ha továbbítása késedelmes. A 20. század első harmada olyan találmánnyal gazdagítja a technikát, mely nagymértékben megkönnyíti a spionok hírforgalmazását. Ez pedig a rádióhullámokkal történő morzeadás lehetősége. Az édes peremű kehely mélyét azonban ürmön keseríti meg. A telegrafáló hírszerző adását le tudja hallgatni az elhárítás. Így a kém a morze forgalmazással elárulja létezését. Még nagyobb baj, hogy kétrádiós irányméréssel a helye is meghatározható. Különböző fortélyokkal az adási időpont és a hullámhossz változtatásával a kém igyekszik csökkenteni a lebukás veszélyét. Az elhárítás és a kémek váltakozó sikerű harca végigkíséri a második világháborút is.

A legnagyobb méretű kémhálózat-felgöngyölítést az Abwehr Franciaországban, 1942-ben hajtja végre. A két évvel korábban elszenvedett vereség után az ország északi felét a Wehrmacht szállja meg. A fegyverszünetet megkötő Pétain marsall a náci kormánynak behódoló francia kormány székhelyét Vichybe helyezi át. A csak látszólag független, korlátozott szuverenitású bábálam létezése mégis jár valamelyes előnyökkel. Búvóhelyül szolgál azoknak a franciáknak, akik harcos ellenfelei maradnak Hitlernek, ám nem akarják elhagyni az óházat. Ezek a lelkes hazafiak szervezik meg azt a kémhálózatot, mely természetes összeköttetésben lévén a megszállt zónával, értékes adatokat gyűjt be a német hadseregről. Mivel a „szabad zónában” telepített, Nagy-Britanniával forgalmazó állomások francia fennhatóság alá eső területek sugároznak, a biztonság hamis illúziójába ringatták magukat. Sajnos, rövidesen kiderül, hogy súlyosan tévedtek, mikor alábecsülték a németek lehallgató szolgálatának teljesítőkéességét.

Az Abwehr a megszállt zóna déli szegélyére két lehallgatóállomást telepített. A Bois-le Roiban és a Charterettesben felépített vevőberendezések megkezdtek az an-

gollokkal kapcsolatot tartó maquis-adók beemérését. Megállapították az adási időpontokat, a használt hullámhosszakot, a titkos kódjeleket. Kiderült, hogy a francia ellenállók Lyon körzetében kb. húsz állomást működtetnek. Adások indulnak a Montpellier és Marseille területéről is. Helyük pontos beeméréséhez és a rádiótávírásszok kézrekerítéséhez azonban a déli zónába kellene behatolni. Tehát az akció csak a franciák bevonásával volt végrehajtható. A német főparancsnokság felkérte az illetékes magas rangú rendőrtisztet, hogy állítasson ki kétszáznyolcvan megadott (francia) névre személyazonossági okmányokat és határátlépési engedélyeket. Bár a kommandós csoport becsempészésének valódi célját eltitkolták, René Bousquet főkapitány-helyettes a kérés mögött megsejtette az orv. szándékot. Megpróbálta a hamis okmányok kiadását húzni-halasztani. Canaris tengernaggyal, a katonai kémelhárítás főnökével azonban nem lehetett kukoricázni. Lavalhoz, a vichy kormány fejéhez fordul, mire a náccal kollaboráló miniszterelnök utasítja a főkapitány-helyettest az iratok kiadására. A különítmény, melynek minden tagja jól beszél franciául, kisebb csoportokban, polgári ruhában átlépi a demarkációs vonalat. Feltűnés nélkül elfoglalják azokat a lakásokat, melyeket náci ügynökök előre kibéreltek számukra. Felszerelik rádiókészülékeiket és megkezdik a már távolról azonosított partizánadók helyének pontos beemérését. Türelmesen várakoznak mindaddig, amíg az összedolgozó iránymérő párok be nem fejezik valamennyi kémadó helyének meghatározását. Mikor megbizonyosodtak arról, hogy mindegyik informátor nyaka hurokba került, egyeztetett időpontban, egyszerre csapnak le Lyon, Marseille és Montpellier körzetében.

A kétszáznyolcvan fős különítmény részben rádiós szakértőkből, részben a Gestapo rendőreiből állott. Az utóbbiak feladata volt a francia gerillák foglyul ejtése és az elfogott adók hermetikus elszigetelése. A francia környezetben senkinek sem szabad megsejtenie, hogy rajtaütés játszódott le és az elfoglalt lakások gazdát cseréltek.

A hosszú hónapokon át előkészített akció a Donar-hadművelet nevet kapta. Az egység parancsnoka Boemelburg SS százados volt, az érdemi munkát azonban Kiefer nevű rádiómérnök irányította. Ez a szerény, csendes szavú műszaki tiszt a morze-hírforgalmazás zsenije volt. Kiváló képességeit ezúttal gonosz ármány szolgál-

latába állította. Ravaszul megtervezett akciójával a francia ellenállók és brit partnereiknek mérhetetlen kárt okozott. A körülbelül harminc információforrás kikapcsolása eleve érzékenyen érintette volna a figyelmesen hallgatózó angolokat. Csakhogy Kiefer a csapdába ejtett rókáról még egy bőrt kívánt lehúzni.

A morzejelek gépiesen vonuló tá-ti-táit mindenki egyéniségtől mentesnek és személytelennek gondolná. A tapasztalt elektromérnök azonban jól tudta, hogy minden gyakorlott távírásznak egyéni stílusa van. Ezt a vevőkészüleknél ülő rutinos partner azonnal felismeri. Amennyiben több váltótárral érintkezik, még azt is tudja, ki van a hírlánc másik végénél. Amennyiben a lefűlelt francia helyére egy német távírászt ültetnek be, az angol partner ezt rögtön észreveszi. Egy-két behelyettesítés még elmenne, de ha harminc helyen egyszerre következik be a váltás, az feltűnik a briteknek. A furmányos észjárású szigetlakókat ilyen egyszerű fogással nem lehet lépre csalni. A francia kezelőknek tehát a helyükön kell maradniuk. Erre az érdekelteket rábírní nem volt egyszerű dolog. A Gestapo kezében azonban erős argumentumok voltak. Kémkedésen csípték őket, tehát ítéletük: halál. Családjukat német koncentrációs táborba zárják. Az életigenlés és a hősi halál dilemmájának eldöntésekor szerfelett hatásos érv a tarkóhoz nyomott pisztolycső. Valószínű, hogy az együttműködés vállalása esetén a kegyelem esélyét is megcsillanthatta a Gestapo. A végeredmény az lett, hogy rövid időn belül az elfogott kezelőkkel szólalt meg kb. harminc dél-franciaországi adóállomás. Csakhogy dél csalóányainak dallamát már német ízlés szerint hangszerelték.

Az adások szövegét gondosan szerkesztette meg az Abwehr. A keretet azok az adatok szolgáltatták, melyeket az Intelligence Service más forrásból is bizonyára megszerez. Ez növeli az adások hitelességének benyomását. Az alapmasszába keverték azokat a félrevezető adatokat, melyek az angolok dezinformálására szolgáltak. A „funkspiel” (tükörfordításban rádiójáték) azonban sokkal veszélyesebb eszközt is adott a náci kezébe.

Az ellenállók szánt fegyverek, lőszer és pénzszállítmányok ledobási körzeteit a Gestapo jelölte ki. A fogadóbizottság pedig egy Wehrmacht kötelékből állott. Az elzsákmányolt kézfegyverek száma kb. hússzeresére tehető. Ez nem a német hadse-

reg tűzerejének szempontjából volt lényeges. A sok ezer géppisztoly a francia gerillák fegyvertárából hiányzott. Ők feszülten, ugrásra készen várták a pillanatot, amikor rátámadhatnak gyűlölt megszállóikra.

Még nagyobb veszedelmet hozott a partizánmozgalomra, hogy az adásoktól félrevezetett britek ejtőernyős összekötőket irányítottak a megjelölt leszállási helyekre. Az elfogott brit és francia tisztelnél talált iratok alapján a Gestapo felderítette és felszámolta Észak-Franciaországban a Londonnal kooperáló földalatti mozgalmat.

Magától értetődik, hogy a „funkspiel” galád játékát nem lehet hosszú ideig folytatni. A francia távirászt adás közben ébe-

ren felügyelte egy német szakember, nehogy a fogoly valami szokatlan jellel elárulja, hogy kényszer hatása alatt áll. A brit elemzőtiszték azonban egyre különösebbnek találták az uniszónóban működő délfrancia hírforrások és az egyéb adatszolgáltatók jelentései közti eltérést. A nácik érezték, hogy az angolokat nem sokáig lehet orruknál fogva vezetni. Ekkor már a britek is csak színlelésből folytatták a csatlár játékot, hogy az Abwehr figyelmét eltereljék a francia ellenállók körében újra kiépített második rendszerükről. Végül néhány hónap után Kiefer is úgy vélte: kiaknázza a lehetőségeket, és véget vet a „rádiójátéknak”. Szeretett volna frappánsan

elköszönni, ezért az utolsó adást a német hadsereg nevében megfogalmazott következő szöveggel zárta. „Köszönjük a szíves együttműködést és a nekünk küldött fegyvereket.” Ám az angol rádiós sem maradt adós, és azonnal visszavágott: „Nem számít. Ennyi fegyver nálunk se nem oszt, se nem szoroz. Könnyen megengedhetjük magunknak az ilyen fényűzést. Nemsokára úgyis visszavesszük!”

A válasz hetyke, mondhatnánk pimasz. Egy éven belül azonban húsz csatahajó nehézágyúinak döngése és tízezer repülőgépből dübörgése igazolta, hogy a partaszállítás reményének idézése nem volt üres fenyegetés.

Dr. Dániel József

Adomák Bácska múltjából

„Jó asszony a háznak koronája.” – tartja a szólásmondás. Ezzel szemben vannak az elvárttól mindig ellentétesen reagáló és az

ár ellen úszó, akaratos asszonyok, akik közül egynek az esetét anekdotában örökíti meg az következő történet.

Önfejű asszony

„Mihály gazda makrancos, civakodó felesége mindenkor s mindenben ellenkezőjét tette annak, amit kellett volna. Egyszer ruhát mosott a Dunában, s lepedőcsavarás közben egyensúlyát veszítve, belebukott a vízbe. A parton álló férje a baj láttára így kiáltott föl:

– Jaj, Istenem! Kimentem, ha életembe kerül is – s futásnak eredt a folyó ellenében, mire az értetlen szemlélők figyelmeztették Mihályt:

– Merre szalad kend? Hiszen nem fölfelé, hanem lefelé viszik a habok feleségét.

– Dejszen – kiáltott vissza Mihály gazda s folytatta futását fölfelé – azt én jobban tudom. Feleségem makrancos természete még a víznek sem engedi meg, hogy lefelé vigye. Fölfelé kell annak őt vinnie, majd meglátják.”

(György Lajos: *Világljáró anekdoták*. Budapest 1938. 66. oldal)

Bálint Attila – dr. Nebojszki László

Védendő védtelenek: az egerészölyv

A vágómadárfélék (Accipitridae) családjának népes táborába – több mint 200 faj világszerte – tartozó egerészölyv (*Buteo buteo*) a leggyakrabban előforduló ragadozó madarunk, amellyel fészkelőként a hegy- és dombvidéki erdőkben éppúgy találkozhatunk, mint az Alföld fás részein. Legjellemzőbb előfordulási területei azok a vidékek, ahol az erdők, erdősávok vagy kisebb facsoportok nyíltabb, leginkább szántóföldi művelésű területekkel

váltakoznak. Baja környékét ezek az adottságok jellemzik, így az egerészölyv vidékünkön is általánosan elterjedt. A madár Európában a fátlan területek kivételével mindenütt költ, és Ázsiában is – egészen Japánig – elterjedtnek számít.

Az egerészölyv hossza 46-58, szárnyfesztávolsága 110-130 centiméter, ezzel a ragadozó madarak között közepes méretűnek, röpképe alapján zömöknek mondható. Színezete változatos: az egészen vilá-

gostól a sötétbarnáig minden árnyalatban megfigyelhetők példányai. Szemük szivárványhártyája világosbarna. A madár a levegőáramlást kihasználva emelkedik a magasba, ahonnan az alatta levő terepet figyeli. Megpillantva a zsákmányául szolgáló egeret, pockot, gyíkot, kígyót, madárfiókát vagy rovarot szükség esetén szítálva vár, amint alkalom kínálkozik, azonnal lecsap. Télen rávág a legyengült vízimadár-ra, ha úgy adódik a dögöt sem veti meg.

Állomány nagysága a legfontosabb táplálékát jelentő mezei pocok létszámától függ: pocokjárásos évben az átlagoshoz képest több tojást rak, és több fiókát nevel.

A hazánkban állandónak számító egerészölyv párjainak látványos nászrepülése revírjuk felett már kora tavasszal megfigyelhető. A madarak magasan keringenek, majd időnként zuhanórepülésbe mennek át. Főleg ebben az időszakban hallható kiáltása, a messze hangzó „hié”. Közben belekezdenek a fészkepítésbe, vagy az előző évit tatarozzák, amely az évek során tekintélyes nagyságúra növekedhet (átmérője elérheti akár a 70 centimétert). Anyagként száraz ágakat és rőzsét használnak, a belső részt kéregdarabokkal valamint fűszálakkal bélelik. Már kotlás közben elkezdnek zöld leveles ágakat hordani a fészekbe, és ezt a fiókák kirepüléséig folytatják. A fészkek talajszinttől mért távolsága igen eltérő, az 5 métertől a 25 méterig változhat. A tojó az 1-4, leggyakrabban 2-3 tojás lerakását április elején kezdi meg (az Európa északi részén élők a telelésről később vonulnak vissza, így ott a tojásrakás májusra tolódik). A pár felváltva ül a tojásokon – de a tojó többet kotlik –, a fiókák 33-35 nap alatt kelnek ki. A tojó ettől számítva két hétig a fészekben, vagy annak közvetlen környezetében tartózkodik, miközben a hím hordja számukra az eleséget. Kezdetben a zsákmányt a tojó apró da-

Egerészölyv fiókák

rabokra tépi, később már csak a fészek szélére teszik le a szülők a prédát. A harmadik héttől már a tojó is eljár vadászni, a fiókák 40-45 napos korukban repülnek ki a fészekből (általában június vége felé), de a család még egy ideig együtt marad, ez alatt a szülők még etetik utódaikat. Augusztusban a fiatalok kóborlásba kezdenek, miközben a pár költőterületén marad.

A Közép-Európai állomány jellemzően helyben marad, bár a hegyekből az állomány a sík területekre húzódik. Egy-egy táblán, amelyen a rágcsálók elszaporodtak, akár számos madár verődhet össze. A nálunk élők száma télen az Európa zordabb, északi területeiről (Finnország, Norvégia, Oroszország, Svédország) hozzánk vonulókkal gyarapodik.

A madár legismertebb népi nevei „parlagi- vagy tarlókánya (Alföld); nyávogó-, sikoltó-, sió-, sivókánya (Zala m., Somogy m.); ölv, örv, ölü, ülü, ölyü, ülyü; huszársas (Fehér m.)” (Chernel István: *Magyarország madarai*. Budapest, 1899).

Az egerészölyv hazai, stabilnak mondható állományát ez idő szerint nem fenyegeti különösebb veszély. Korábban a dúvadirtáshoz

használt mérgek tizedelték meg a madár sorait, máskor a fácantelepek környékén kiáltották ki nem kívánatosnak, emellett sok példányt ért halálos áramütés a nem vagy rosszul szigetelt elektromos vezetékartó oszlopokon. A madár védett, természetvédelmi eszmei értéke 10 000 forint.

Dr. Nebojszki László

Fiatal, a fészekből frissen kirepült egerészölyv

BAJAI HONPOLGÁR

Megjelenik minden hónap első napján
ISSN 1416-4469

Főszerkesztő:
Bálint László

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bálint Attila, dr. Dániel József,
Jász Anikó, Kothencz Kelemen, Kovács Zita,
dr. Laki Ferenc, dr. Mayer János,
dr. Nebojszki László

Lapalapító:
Újvárosi Általános Művelődési Központ

Kiadó:

Bajai Honpolgár Alapítvány

Az alapítvány számlavezető bankja:
OTP Bank Nyrt. Bajai Fiókja
Számlaszám: 11732033 20030119

Postacím:

6500 Baja, Oltványi Imre u. 14.
Telefon: 79/325-599

Nyomdai munkák:

Arculat Nyomda Kft.

Baja, Attila u. 15. Tel.: 79/428-944

**KÉZIRATOT, FÉNYKÉPET NEM ŐRZÜNK
MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.**